

Az aradi kormány története¹

Tóth Marcell

Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar — doktorandusz

Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád-Csanád Vármegyei Levéltára — levéltáros

Bevezetés

Ha a két világháború közötti magyar politikai rendszer születésére gondolunk, általában Szeged, az itteni ellenforradalmi kormányok, a Nemzeti Hadsereg és az előbbiben szerepet vállaló, az utóbbiban fővezéri posztot megszerző Horthy Miklós jut eszünkbe. Az aradi ellenkormányt a legtöbb szakmunkában csupán megemlítik, esetleg egy-két mondatot szentelnek neki.² Tanulmányunk célja, hogy az 1919 májusában francia támogatással Aradon megalakult kabinet létrejöttének előzményeit, tevékenységét, tagjainak mezőhegyesi internálását, majd megszűnését bemutassuk. Egyrészt olyan alapvető kérdéseket kívánunk tisztázni, mint a kabinet megalakulásának időpontja, minisztereinek nevei. Néhol csupán ütköztetni lehet a különböző memoárirók állításait, s ezeket összehasonlítva vonunk le következtetéseket, vázolunk lehetőségeket. Munkánkhoz igyekeztünk minden korábbi, a témában született írásnál gazdagabb forrásanyagot felhasználni, s egyben bízunk abban, hogy a későbbiekben a megmaradt, illetve az újonnan felmerült kérdőjeleket sikerül pontokra cserélnünk.

Franciák, magyarok, 1918—1919

Magyarországon köztudott, de a világban kevésbé ismert, hogy jelentős szerepet játszott az Osztrák–Magyar Monarchia összeomlásában a Louis Franchet d’Espèrey parancsnoksága alatt álló Szövetséges Keleti Hadsereg, amelynek legerősebb részét a Francia Keleti Hadsereg alkotta. A francia marsall irányította antant csapatok 1918. november 1-jén elérték Belgrádot, amely merőben új katonai és politikai helyzetet okozott a Balkánon.³ A november 3-i padovai fegyverszünetet már a nemzeti tanácsokra szétesett Osztrák–Magyar Monarchia kötötte meg. Több mint száz év elteltével is történészi viták tárgya,⁴ hogy szükséges volt-e aláírni tíz nappal később a gróf Károlyi Mihály vezette magyar kabinetnek a belgrádi fegyverszüneti egyezményt.⁵

¹ A tanulmány első megjelenési helye: TÓTH 2024a: 17–61. Kisebbséges pontosságokat és a hivatkozások formáját leszámítva a két szöveg megegyezik.

² A kevés kivétel egyike: MIKLÓS 2020: 225–231.

³ VADÁSZ 1969: 239–241.

⁴ A konvencióról és az ehhez kapcsolódó álláspontokról lásd: BABUCS—GULYÁS 2021: 34.

⁵ Az egyezmény szövegét közli: ÁDÁM—ORMOS 1999: 16–18.

Az azonban nem kérdés, hogy a katonai konvenció jelentős hatást gyakorolt Magyarország sorsára a következő hónapokban. A dokumentum szerint a Beszterce—Maros—Szabadka—Baja—Pécs—Dráva-vonal mentén kell demarkációs vonalat létrehozni, az ettől délre eső részt antant csapatok okkupálják, de a magyar közigazgatás megmarad. Franchet d’Espèrey ígéretet tett, hogy a stratégiai pontokat francia — és nem szerb vagy román — csapatok szállják meg. A tervezett magyarországi megszállás és budapesti bevonulás végül elmaradt, sőt helyette előtérbe került a kisebb szövetségesek igényeinek kielégítése, amelyet Károlyiek szerettek volna mindenképpen elkerülni.⁶

A Francia Keleti Hadsereg balkáni részeit még 1918. október 28-án kettéválasztották: kivált a Berthelot tábornok parancsnoksága alatt álló Dunai Hadsereg (3 francia, 1 brit gyalogoshadosztály, 1 lovasezred), míg a „maradék” Francia Keleti (1919. március 1-től Magyarországi) Hadsereget (3 francia gyalogoshadosztály, 1 lovasdandár) Paul Prosper Henrys tábornok (1919. január 12-től Paul de Lobit tábornok) irányította. Miután a két „kis szövetséges”, Románia és a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság között vita bontakozott ki a Bánát hovatartozása ügyében, a franciák az év végén bevonultak a térségbe, hogy elejét vegyék egy esetleges fegyveres konfliktusnak. 1918. december 30-án Aradot az 1. afrikai vadászezred,⁷ Szegedet a 157. gyalogezred 600 katonája és 50 tisztje szállta meg.⁸ A szerbek okkupálta Temesváron már december elején voltak francia csapatok,⁹ majd a következő hónap folyamán újabb egységek érkeztek, s itt helyezték el a bánáti francia megszálló erők parancsnokságát.¹⁰

A magyar polgári közigazgatást meghagyták a franciák, sőt Aradon¹¹ és Szegeden továbbra is a magyar katonaság állomásozott. Változást csak az 1919. március 21-én bekövetkezett politikai földcsuszamlás hozott: a Vix-jegyzék átadása egyben Károlyi Mihály bukását hozta, létrejött a Magyarországi Tanácsköztársaság. Válaszul de Lobit elrendelte a katonai fellépés előkészítését, valamint Arad és Szeged elvágását a kommunista területektől. Charpy tábornok, körzetparancsnok alá két szektorparancsnokot osztott be, akik egyben városkormányzók lettek, mutatva, hogy a franciák a politikai hatalmat is a kezükbe vették. Aradra a royalistának tartott de Gondrecourt tábornok, Szegedre az inkább köztársaságpárti, liberális Béatrix ezredes lett kinevezve.¹²

Szegeden csupán öt napig tartott a „kommunizmus”: 22-én a vörösöknek nem sikerült a francia csapatokat kiűzni Szegedről, majd 26-án éjjel távozott a direktórium, s csak a város tanyavilágának egy részén gyakorolták a hatalmat augusztus elejéig. Helyükre Béatrix háromtagú „direktóriumot” állított a népköztársasághoz köthető politikai-katonai vezetők közül (főispán-kormánybiztos, polgármester, rendőri, majd katonai parancsnok), és fokozatosan elvágta a városmagot a Tanácsköztársaságtól — azonban még április 14-én is adott a látszatra azzal, hogy megtartották Szegeden a „tanácsválasztásokat”.¹³

⁶ HORNYÁK 2000: 74–84; NAGY 2018: 12–16.

⁷ BENE 2020: 145; BENE 2021: 15.

⁸ TONELLI 1939: 7.

⁹ GEML 1924: 101.

¹⁰ NAGY 2020: 8–15.

¹¹ Aradon a magyar katonaság kivonása már a Tanácsköztársaság kikiáltása előtt pár nappal felmerült, de ténylegesen csak március 21. után következett be. Lásd *Friss Ujság*, 1919. március 18., 2.

¹² BENE 2021: 15; NAGY 2019: 18.

¹³ TÓTH 2019a: 32.

Aradon az „ahol franciák vannak, ott nincs bolsevizmus”¹⁴ mottóról ismert de Gondrecourt jóval határozottabban cselekedett. Kinevezte a régi radikális párti kormánybiztos-főispánt, ifj. Varjassy Lajost prefektusnak, a lakosságot pedig választás elé állította: vagy elfogadják, hogy itt nem lesz tanács hatalom, vagy távoznak. De Gondrecourt proklamációt tett erről közzé, ennek hatására március 23-ig összesen 14 ezer fő hagyta el Aradot.¹⁵ Két nappal később a kormánybiztos statáriumot vezetett be.¹⁶ Létrejött Varjassy kérésére egy őt segítő kormányzótanács a következő tagokkal: dr. Sárkány Ferenc polgármester, dr. Angel István helyettes polgármester, dr. Baross Lajos (kereskedelmi ügyek), Fehér Gábor (pénzügyek), Zerkovitz Rudolf (közlekedési ügyek), Nemes Géza (közélelmezési ügyek), valamint az aradi Munkástanács által delegált hat fő.¹⁷ A testület naponta határozatokat hozott, amelyek francia jóváhagyás után léptek életbe — a prefektus állította, hogy a megszállók egyszer sem éltek vétőjogukkal.¹⁸ Varjassy pozícióját erősítette a franciáknál kiváló nyelvtudása: a későbbi szegedi miniszterelnök, Pattantyús-Ábrahám Dezső¹⁹ szerint a megszállók „kis négereknek” nevezték a dadogó, nyelüket rosszul beszélő személyeket.²⁰

Francia elképzelések egy magyar ellenkormányról

A franciák Tanácsköztársaság elleni fellépéséhez előnyt jelentett volna egy kommunistaellenes magyar kormány és egy ahhoz kapcsolódó magyar haderő, mert így nem intervenciós erőként, hanem egy polgárháborús állapotban lévő országban a rend megteremtésének elősegítőjeként léphettek volna színre.

Ez egyezett azoknak az emigránsoknak a szándékaival, akik létrehozták a bécsi Antibolsevista Comitét (ABC) 1919. április 12-én.²¹ Ők már április elején felvetettek egy grandiózus tervet, amelynek részeként francia gyarmati csapatok szállták volna meg Ausztria fontosabb városait. Ezt követően koncentrikus támadást akartak indítani Magyarország ellen minden irányból, majd a sikert követően egy 60-100 ezer főből álló magyar hadsereg Ukrajna felé vonult volna Leninék ellen. E terv a sülyesztőbe került, ahogy több másik elképzelés is: felmerült, hogy Garami Ernő venné át a hatalmat, valamint az is, hogy a bécsi ABC maga szervezne katonai támadást, amelyet az antant támogat, melynek kiindulási pontja délnyugaton, a jugoszlávok által megszállt területeken lett volna. Ez utóbbiból Clemenceau április 14-i tiltása miatt, aki látni sem akart ütőképes magyar ellenforradalmi hadsereget, végül egy olyan ígéret lett de Lobitz részéről, hogy a bécsi ABC tagjai áttelepülhetnek a francia zónába, és ott korlátozott erejű hadsereget szervezhetnek.²² Nemcsak az ausztriai magyar jobboldali emigráció bátorította cselekvésre a franciákat, hanem például Róth Ottó bánati szociáldemokrata politi-

¹⁴ TÓTH 2019b: 29.

¹⁵ KELEMEN 1923: 217; VARJASSY 1932: 46–49.

¹⁶ TIMBUS—CACIORA 2008: 141.

¹⁷ KELEMEN 1923: 216.

¹⁸ VARJASSY 1932: 48.

¹⁹ Hivatalos nevén dr. Ábrahám Dezső László, de ismertebb P. Ábrahám Dezsőként, Pattantyús-Ábrahám Dezsőként, danckai Pattantyús Ábrahám Dezsőként.

²⁰ PATTANTYÚS-ÁBRAHÁM 2017: 40.

²¹ ROMSICS 2017: 29–30.

²² ROMSICS 1985: 574–577.

kus is, aki Kun Béla követeként érkezett Belgrádba, de magánbeszélgetések során a rendszer megdöntését tanácsolta.²³

Mindezekkel párhuzamosan azonban egyre inkább Szeged, illetve Arad jelent meg egy magyar szervezkedés lehetséges központjaként — a harmadikként felmerülő Pécs a jugoszlávok tiltakozása miatt kiesett.²⁴ A bécsi ABC megbízásából Belgrádban a de Lobit-val tárgyaló Gömbös Gyula vezérkari százados április 24-én Szegedre érkezett, majd a helyi ellenforradalmárokkal együtt megalapította az Antibolsevista és Rendfenntartó Comité szegedi végrehajtó-bizottságát (röviden a szegedi ABC-t).²⁵ De Lobit arra utasította Charpy tábornokot, hogy legyen „semleges”, de közben bátorítsa az ellenforradalmárokat, hogy egy, a lakosság támogatását élvező direktóriumot hozzanak létre.²⁶ Ez utóbbi célt azonban nem sikerült elérniük — a baloldali elemekkel való küzdelem már Károlyi Gyula szegedi kormányának idején az 1919. júniusi sztrájkba torkollott.²⁷

Az aradi kormány létrejöttének előzményei — tárgyalások Belgrádban

A későbbi aradi kormány két minisztere — egymástól függetlenül — szintén tárgyalásokat folytatott de Lobit-val Belgrádban. Habár mind Varjassy Lajos, mind Bartha Ábel megjelentette az erre időszakra vonatkozó visszaemlékezéseit,²⁸ azok csak jelentős forráskritikával használhatók.²⁹

Varjassy Lajos — aki de Gondrecourt tábornokkal és a szintén Aradon szolgáló Saint-Laumer századossal jó kapcsolatot ápolt — az 1919. március 22. utáni napokban a két francia tiszttel való egyeztetések során jutott arra a következtetésre, hogy személyesen Belgrádba, majd onnan esetleg tovább Párizsba³⁰ kell utaznia. Célja az volt, hogy rábírja az antant vezetőit arra, hogy francia katonai támogatással, de maguk a magyarok döntsék meg a Tanácsköztársaságot.³¹ Kelemen Béla — meg nem nevezett forrásaira hivatkozva — azt állítja, és ezzel egyben az is célja volt, hogy Róth Ottót „kiüsse a nyeregből”, mert Arad a tervezett Bánáti Köztársaság része lett volna.³²

Párizsig nem jutottak el, csak a szerb fővárosig. A prefektus itt találkozott de Lobit tábornokkal, valamint vezérkari főnökével, Dosse ezredessel, továbbá felkereste az angol, a francia és az amerikai követeket. Varjassy átadott egy memorandumot, amelyet a visszaemlékezése

²³ ORMOS 1984: 213–214, 245.

²⁴ ORMOS 1984: 247.

²⁵ TÓTH 2021a: 19.

²⁶ ORMOS 1984: 248.

²⁷ TÓTH 2021b: 54–57.

²⁸ BARTHA 1920; VARJASSY 1932.

²⁹ Úgy véljük, hogy a Bartha-féle „memoár” inkább a politikai pamflet kategóriába sorolható, de Varjassyt is az akkori politikai céljai vezették a munkája megírásához. Reményeink szerint a memoárok állításait a francia levéltári források bevonásával pontosítani, korrigálni tudjuk a későbbi kutatásaink során.

³⁰ Párizsba nem jutott el. Bartha Ábel kötetében ezt saját érdemének tekinti, mert állítása szerint Varjassyt „mint kommunistát apostropháltam a főhadiszálláson.” Nem kizárható, hogy intrikált vetélytársai ellen Bartha, de a franciák szinte biztosan nem hitték el a vádat, hiszen a következő hónapokban is támaszkodtak az aradi prefektusra. BARTHA 1920: 23.

³¹ VARJASSY 1932: 50.

³² KELEMEN 1923: 217.

szerint saját maga állított össze a franciák kérésére. Ebben kérte a franciák „anyagi és erkölcsi” támogatását a Vörös Hadsereg bomlasztásához vagy akár fegyveres leveréséhez. Az emlékiratot Franchet d’Espèrey részére küldték el, de választ nem kapott rá az aradi politikus.³³ A kortársak visszaemlékezései szerint viszont Kintzig János korábbi aradi főispán készített egy memorandumot saárosi Saárossy-Kapeller Oszkár kérésére, amelynek tartalmát megvitatta báró Bornemisza Gyulával is. A francia nyelvű dokumentumban a szerző azt javasolta, hogy (az ellenforradalmi) Magyarország saját fegyveres erővel támadjon a kommunistákra, s ezt az akciót a franciák támogassák. Egyben a szomszédos államok megszálló csapatainak megállítását is elvárta a művelet alatt.³⁴ A memorandumot azért kérte az összekötő tisz, hogy ha Varjassynak eltérő véleménye lenne, akkor erre építhessen, de Barabás Béla úgy látta, valójában a prefektus volt kíváncsi ilyen kerülőúton az aradi elit többi tagjának a véleményére.³⁵ Az egy (vagy két) memorandum szövegét nem ismerjük, de az ismertetett tartalmuk szinte megegyezik, így valószínűnek tartjuk, hogy Kintzig munkáját adta át Varjassy.

Bartha Ábel Zágráb felől érkezett Belgrádba április 2-án, és Troismont százados segítségével jutott be de Lobit-hoz. A Magyarországi Hadsereg parancsnoka előtt felvázolta, hogy milyen veszélyt jelent Budapest földrajzi adottságai miatt a kommunizmus itteni megjelenése, s a Tanácsköztársaság elleni fellépést javasolta. De Lobit Barthától is memorandumot kért, amelyet továbbított Foch marsallnak, aki 48 órán belül reagált: utasította Franchet d’Espèrey-t, hogy haladéktalanul utazzon Belgrádba a de Lobit-val való egyeztetésre — legalábbis ezt állította Bartha, aki memoárjában saját fontosságának kiemelése érdekében rendszeresen szakított a valósággal. A korábbi lókupec, későbbi aradi belügyminiszter szerint Franchet d’Espèrey és de Lobit a tárgyalások során döntött egy 4-5 hét múlva meginduló támadásról, s az ő javaslatára a marsall abba is beleegyezett, hogy Budapestet a szerveződő magyar csapatok szállják meg. Bartha valódi fontosságáról inkább az árulkodik, hogy ezt követően a „francia főhadiszállás hírszerző irodájának magyar osztályában” biztosított magának helyet³⁶ — azaz a franciák ügynöke volt, amelyben már a kortársak is biztosak voltak (ahogy Varjassyt is annak tartották).

Összességében megállapítható, hogy de Lobit több vasat is tartott a tűzben, s habár — mint korábban említettük — Clemenceau április 14-én megtiltotta az ütőképes ellenforradalmi haderő szervezését, a Magyarországi Hadsereg parancsnoka továbbra is támogatta az emigránsokat, most már elsősorban Aradon és Szegeden.

Az aradi kormány létrejöttének előzményei — az aradi szál

Aradon április elejétől a polgárság egy része, főleg az egykori Nemzeti Munkapárthoz köthető személyek, köztük Kintzig János, titokban szervezkedni kezdtek az aradi Kormányzótanács ellen. Úgy látták, abban túlzottan domináns a szociáldemokraták szerepe, akik csak a proletariátussal és a munkássággal törődnek. Arra a következtetésre jutottak, hogy ki kell a vezetésből

³³ VARJASSY 1932: 50.

³⁴ KELEMEN 1923: 217.

³⁵ BARABÁS 1929: 156–157.

³⁶ BARTHA 1920: 18–21.

szorítani ezeket a baloldali elemeket, s helyettük a középosztály képviselőit szükséges pozícióhoz juttatni. E viták részben anyagi természetűek voltak: még egy népköztársaság idején született rendelet alapján havi maximum 2000 koronát fizethettek ki a helyi bankok a betéteseknek, és a különböző termékekre illetékeket vetettek ki.³⁷ Eckhardt szerint mintegy 9 millió koronát gyűjtött be Varjassy a népjóléti alapba, és politikai szereplése ezen a „korrupciós bázison” alapult.³⁸

Április 14-én megjelent Aradon de Lobit tábornok Belgrádból és a 17. gyarmati gyalogoshadosztály parancsnoka, Pruneau tábornok Temesvárról. Eckhardt Tiboron keresztül délután három órára hívták a helyi elitből Kintzig Jánost, báró Bornemisza Gyulát, báró Solymossy Lajost és Purgly Emilt egy kommunistaellenes akció ügyében. Az öt magyar megegyezett abban, hogy a Varjassy-féle belgrádi utazás előtt a Saárossy-Kapeller Oszkárnak átadott memorandum átdolgozott változatával jelennek meg a tábornokok előtt. Meglepetésükre a várban Varjassy Lajos társaságában fogadta őket Saint-Laumer százados, de Gondrecourt vezérkari tisztje. A tiszt elmondta azokat az irányelveket, amelyek alapján a tárgyalásokat folytathatják — ezek megegyeztek a belgrádi út előtt átadott memorandummal. Kelemen Béla leírása szerint itt döbbsentek rá, hogy az összekötő tiszt az emlékiratot tényleg átadta a prefektus részére.³⁹ Ezután bementek, Kintzig — akit Barabás Béla idéz memoárjában — úgy emlékezett rá, hogy Varjassy távozni akart, de a többiek bevitték magukkal őt is.⁴⁰ A francia tábornokok — de Lobit, de Gondrecourt, Pruneau — azt tanácsolták, hogy fogjanak össze a magyarok.

„Uraim, vegyenek példát a franciáktól. Amidőn 1870-ben Páris ostroma alatt szintén kitört a kommun, mi idegen segítség nélkül levertek azt. Mi segítjük Önöket, de Önök is mutassanak bátorságot, energiát és főleg szervezkedjenek gyorsan”

— mondta Kintzig szerint de Lobit.⁴¹ Erkölcsei, anyagi támogatást (toborzandó magyar hadsereg zsoldja, tisztí fizetések), valamint a fegyverek és más felszerelés biztosítását is ígérték. Hozzá tették: szükség van a magyar ellenforradalom zászlóbontására, mert ha ez megvan, akkor erre hivatkozva felléphetnek ők is. A magyarok kérték, hogy az általuk elfoglalt területeket utána ne adják át a románoknak, mert nem tudnának toborozni a haderőbe, ha a katonáknak aggódniuk kellene az otthon hagyott családtagjaik miatt — erre a franciák ígéretet is tettek.⁴²

Eckhardt 1922-ben megjelent *A francia megszálló csapatok szerepe az aradi és szegedi ellenforradalomban* című, kétrészes cikkében némileg eltérő módon emlékezett. Eszerint de Lobit, de Gondrecourt és Saint-Laumer mellett Dosse ezredessel, a Magyarországi Hadsereg vezérkari főnökével tárgyaltak, Temesvárról pedig nem Pruneau, hanem de Tournadre jött. Úgy emlékezett, teljes mértékben elutasították a románokkal való együttműködést, ez ügyben utóbb Saint-Laumer jelezte is, hogy a dolog rossz benyomást keltett Párizsban. Eckhardt „ki felejtette” az „áruló” Varjassyt is, ami valószínűleg nem véletlen: később sem derül ki, hogy ki

³⁷ KELEMEN 1923: 217.

³⁸ ECKHARDT 1922a: 1.

³⁹ KELEMEN 1923: 217–218.

⁴⁰ BARABÁS 1929: 157.

⁴¹ BARABÁS 1929: 157–158; KELEMEN 1923: 218.

⁴² KELEMEN 1923: 218.

szerkesztette a kormányproklamációt (ő maga Varjassyval), illetve hogyan jutott el Aradról Makóra és Szegedre (Varjassyval, annak autójában).⁴³

Azonban nem sokkal később, április 16-án a románok megindították a várt offenzívájukat. A harcok román győzelemmel végződtek: Nagyváradot, Debrecen elfoglalták a megszállók, majd kijutottak a Tiszáig. Mindez merőben új helyzetet eredményezett, a Szegedről jövő francia erők csupán Makót és Nagylakot szállták meg.⁴⁴ Az aradiak azt hitték, hogy végül ezért maradt el a Budapest elleni francia intervenció,⁴⁵ pedig azt már Clemenceau utasítására az aradi egyeztetés előtt néhány nappal lefújta a Magyarországi Hadsereg parancsnoka:⁴⁶ gyakorlatilag csak hitegették a magyarokat.

Valamikor ebben az időszakban jelent meg egy Budapestről érkezett banktisztviselő, Gábor Ferenc a városban. Paál Jób 1919 őszén, a román cenzúra engedélyével megjelent könyvecskéje szerint április első napjaiban indult el, miután főnökét, Krausz Simont, a Magyar Bank és Kereskedelmi Rt. vezetőjét tájékoztatta arról, hogy Szegeden vagy Aradon küzdeni akar a Tanácsköztársaság ellen.⁴⁷ Gábor — született Greiner — Ferenc⁴⁸ azonban minden bizonnyal nem szölt öccsének, Andornak,⁴⁹ a népszerű kabaré- és regényszerzőnek, aki pár hónappal később felajánlotta Kun Bélának és családjának, hogy költözzenek hozzá.⁵⁰ 1919 „Rajk fivérei” homlokegyenest ellenkező utat jártak be, és csak 1945 után éltek újra mindketten a magyar fővárosban.⁵¹ Valójában Gábor Ferenc nem a semmiből és nem véletlenül termett Aradon — egy első világháborús sajtóhírben szerepel egy ugyanilyen nevű, ott szolgáló hadnagy,⁵² aki minden bizonnyal megegyezik vele.⁵³

Gábor Ferenc a hozzá hasonlóan szintén izraelita vallású⁵⁴ Pálmai Lajos közjegyzőnél jelentkezett. Az ő irodájában vázolta az aradiak, valószínűleg a Kintzig-féle ellenzék vagy a következőkben bemutatandó Honvédelmi Bizottmány tagjai előtt,⁵⁵ hogy Budapesten gyenge a kommunisták hatalma, ugyanis „egy maroknyi ember elég ahhoz, hogy Kun Béláékát le-törje.” Az aradiak javaslatára de Gondrecourt-hoz akart bejutni, de nem fogadta őt a város-kormányzó. Paál szerint ekkor a szállodai bejelentőlapra ráírta, hogy „Gábor Ferenc a Tanács-kormány pénzügyi megbízottja Aradmegye részére”, amelyet követően letartóztatták, és Saint-Laumer elé vitték, ahol előadta elképzeléseit. A tárgyalás után a francia tiszt Budapestre küldte Gábort.⁵⁶

⁴³ ECKHARDT 1922a: 1–2.

⁴⁴ POLLMANN 2016: 346–347.

⁴⁵ BARABÁS 1929: 158.

⁴⁶ NAGY 2019: 28.

⁴⁷ PAÁL 1919: 12–13.

⁴⁸ *Budapesti Közlöny*, 1911. március 11., 1.

⁴⁹ KELEMEN 1923: 516. Továbbá lásd a következő anyakönyvi bejegyzések adatait: HU-BFL-XXXIII.-1-a. Bp. VIII. ker., hal., 1948. 2547. b.; HU-BFL-XXXIII.-1-a. Bp. XII. ker., hal., 1953. 82. b.

⁵⁰ KUN 1969: 219–220.

⁵¹ HU-BFL-XXXIII.-1-a. Bp. VIII. ker., hal., 1948. 2547. b.; HU-BFL-XXXIII.-1-a. Bp. XII. ker., hal., 1953. 82. b.

⁵² Valójában népfelkelő tiszt volt, valószínűleg ezért is szolgált a hátszágban.

⁵³ *Délmagyarország*, 1914. december 16., 7.

⁵⁴ A fehérterror idején készült Paál kötete, ezért hangsúlyosan szerepeltette az ellenforradalom izraelita vallású szereplőit — ezzel reagálva a zsidóságot és a kommunizmust összekapcsoló vádakra.

⁵⁵ Paál Jób szerint április 6-án és a Honvédelmi Bizottmánnyal vette fel a kapcsolatot, de az csak április 17-én alakult meg.

⁵⁶ PAÁL 1919: 14–15.

Habár a franciák szándékában állt az egykori munkapártiak és Varjassy összebékítése, a találkozó inkább felbátorította Kintzigéket, hogy az aradi Kormányzótanáccsal kapcsolatos problémáik megoldásában a franciák segítségét kérjék. Április 16-án de Lobit-val, majd két nappal később Varjassyval is közölte a polgárság, hogy nagyobb befolyást szeretnének maguknak a Kormányzótanácsban. A prefektus Kelemen Béla „informátorai” szerint erre úgy reagált, hogy erőtlennek és gyengének nevezte a polgárságot, míg a munkásságot jól szervezettnek. Válaszában Eckhardt megfenyegette azzal, hogy

„e tévhitében könnyen csalódás érheti, mert a polgárság elveszítette türelmét, és könnyen megmutathatja az öklét is.”⁵⁷

Eckhardt a korábban említett cikkében nem írt az esetről, Varjassy pedig memoárjában úgy írt a gróf Königsegg Fidél kertjében zajlott egyeztetésekről, mint ahol a legteljesebb egyetértésben jutottak estéről estére arra a gondolatra,

„hogy egyelőre félre kell tenni minden társadalmi, gazdasági és politikai ellentétet, és vállvetve kell küzdeni a budapesti rémuralom ellen.”⁵⁸

A Fehér Kereszt szállodában április 17-én délután a tényleges és tartalékos tisztek gyűltek össze, köztük Pálmai Lajos, ez alkalommal nem közjegyzői, hanem tartalékos hadnagyi minőségében. Nemcsak aradiak voltak közöttük: az előző nap érkeztek meg Budapestről a Lovásypárt küldöttjei — dr. Wagner Károly, dr. Fazakas Endre, dr. Huczik Elemér és Bársony Elemér —, akik Friedrich István kérésére mentek a városba, s rögtön csatlakoztak is a tiltakozókhoz. Végül mintegy kétszázan — tisztek és polgárok — vonultak át Varjassy hivatala elé, ahol a prefektus kijelentette, hogy

„kár volt őt bevégezett tények elé állítani, hiszen a polgári társadalom megfelelő bevonására ő maga is hajlandó lett volna.”⁵⁹

Megalakult — 1848-as mintára — az aradi Honvédelmi Bizottmány (Paál Jóbnál Véderő Bizottság),⁶⁰ amelynek vezetésében helyett kaptak a későbbi kormány miniszterei és államtitkárai: báró Bornemisza Gyula, báró Solymossy Lajos és testvére, Kintzig János, Pálmai Lajos, Varjassy Lajos, Eckhardt Tibor, Korossy György, Saárossy-Kapeller Oszkár, továbbá Purgly Emil fivérével, valamint a ragyogóan dekorált Benedicty Imre alezredes, a legutolsó aradi térparancsnok,⁶¹ aki állítólag Fehér Gárdát akart szervezni a munkásság ellen.⁶² A mozgalom elnöke — Paál Jób könyve alapján — Varjassy volt, más források nem írnak vezetőről.⁶³ Az előb-

⁵⁷ KELEMEN 1923: 218.

⁵⁸ VARJASSY 1932: 55.

⁵⁹ KELEMEN 1923: 218–219.

⁶⁰ Ő a szervezés kezdetét némileg korábbra, április elejére datálta, de Kelemen forrásai a pontosabbak. PAÁL 1919: 12–13.

⁶¹ RÓNA 1930: 775.

⁶² KELEMEN 1923: 218.

⁶³ PAÁL 1919: 12.

bitől eltérő névsort közölt Wagner Károly: szerinte a vezetés részei voltak a fővárosi kiküldöttek, de kihagyta Korossyt, Saárossy-Kapellert a felsorolásból, és arról írt, hogy az

„ellen egyhangúlag tiltakoztak, hogy az ottani kormánybiztost, a volt radikális Varjassy Lajost beavassák a dologba”⁶⁴.

Ezzel párhuzamosan megindult egy gyűjtés egy magyar fegyveres erő részére, amelyre egyaránt tekintettek karhatalomként és egy nemzeti haderő kezdeményeként: ez lett az Arad megyei csendőrség. Az elnevezés egyben óvatosságból is született, hogy ne keltse fel a románok és a szerbek figyelmét. Ez nem sikerült, mert a román hadsereg a kezdetektől fogva fenyegetésként tekintett a jelentésekben hol csendőrségnek, hol „fehér gárdának” nevezett erőre. A méretét is erősen túlbecsülték: egy 1919. április végi információs jelentés 400 főben adta meg a franciák által engedélyezett létszámot, és 800-ban a valósat.⁶⁵

Paál Jób szerint Wolff Jenő kereskedő, később az aradi Union Sacrée tagja, társai segítségével fél óra alatt 150 ezer koronát gyűjtött össze a „haderő” részére, majd a következő napokban a város kereskedői, iparosai, földbirtokosai további 700 ezer koronát adtak össze. Az összegyűlt pénzt — vagy annak maradékát, mert román jelentések szerint napi 80 korona fizetést kaptak a csendőrség tagjai⁶⁶ — később az aradi kormány részére átadták.⁶⁷ Eckhardt Tibor úgy emlékezett, hogy egy nagyobb összeget, egy nap alatt kétmillió koronát sikerült összegyűjteni a célra, s mintegy kétszáz fős katonai egység jött létre. De Gondrecourt már korábban elrendelte, hogy az Aradon tartózkodó magyar tisztek viseljék rendfokozati jelzéseiket és oldalfegyvereiket,⁶⁸ ez az előírás minden bizonnyal az új fegyveres testület tagjaira is vonatkozott. A korábban hivatkozott román forrás szerint

„a magyar tisztek az egyenruhájukon a magyar színeket viselik.”⁶⁹

Úgy véljük, ez talán a szegedi Nemzeti Hadsereg katonáinak zubbonyára és köpenyére varrt trikolor szalagdarab „előképe” lehetett. A csendőri erők létrehozásával az ellenforradalmárok célja az volt, hogy lépésről lépésre növeljék a mozgásterüket, először Arad térségében, majd a Marosra támaszkodva megteremtsék Szegeddel az összeköttetést, legvégül pedig vegyenek részt az ország felszabadításában.⁷⁰

E tekintetben végül csak az első lépésig jutottak el. 1919. április 20-án Saint-Laumer a szemléje után kiosztotta a lőszereket, majd a csendőrség tagjai az aradi MARTA-gyár (Magyar Automobil Rt.) teherautóin megindultak Battonya felé. Útközben egy puskalövés nélkül elfoglalták Tornya falut, majd a battonyai Vörös Őrséget is leküzdötték löfegyverhasználat nélkül. Őrizetbe vették a községi direktóriumot — Varjassy megjegyzi: köztük volt a református lel-

⁶⁴ WAGNER 1920: 25–26.

⁶⁵ CIUBOTĂ—NICOLESCU—ȚUCĂ 1998: 172. Magyarul lásd az ez alapján készült jelentést a következő kötetben: L. BALOGH 2020: 160.

⁶⁶ CIUBOTĂ—NICOLESCU—ȚUCĂ 1998: 153.

⁶⁷ PAÁL 1919: 23.

⁶⁸ *Világ*, 1919. szeptember 30., 3.

⁶⁹ CIUBOTĂ—NICOLESCU—ȚUCĂ 1998: 153.

⁷⁰ ECKHARDT 1922a: 2; VARJASSY 1932: 51–52.

kész —, majd „Battonya lakossága lelkesedéssel csatlakozott az új rezsimhez”, és nem mellékesen lefoglalták a battonyai Állampénztárban elhelyezett 300 ezer⁷¹ koronát. Eckhardt szerint rosszabbul is elsülhetett volna az akció. A franciák által ígért, őket követő és esetleges vészhelyzetben segítő két páncélgépkocsit nem látták, s csupa vaktöltényt osztottak ki a „csendőröknek”. Utólag Saint-Laumer ezt azzal magyarázta az őt kérdőre vonó magyaroknak, hogy a sötétségben összekeverték a csomagokat — a magyarázat nem győzte meg Eckhardtot.⁷² A korábban említett budapesti Lovászy-párti küldötteket is kihallgatáson fogadta de Gondrecourt április 18-án délután. Wagnerék beszámoltak arról, hogy a Székely Hadosztály parancsnokával milyen ellenforradalmi egyeztetéseket folytattak, míg a tábornok megkérdezte, hogy a román offenzíva befolyásolhatja-e Kratochvil Károlyt. A városkormányzó ekkor is kifejezte, hogy támogatna egy helyi magyar ellenforradalmi fegyveres erőt: megengedi a toborzást (4 csendőrszázad és tiszti zászlóalj), 6000 db fegyvert és azokhoz lőszert biztosít, ad szekereket a vonatcsapatok részére. Továbbá egy Aradon alakuló magyar ellenkormány ellen sincs kifogása.⁷³ Kelemen saját kötetében külön lábjegyzetben jegyezte meg, hogy ilyen konkrét ígéreteket valójában nem tett de Gondrecourt,⁷⁴ s mi magunk is valószínűbbnek tartjuk, hogy a négy nappal korábbi találkozóhoz hasonló, általánosabb jellegű kijelentések hangzottak el. Wagner állította azt is, hogy április 23-án Fazakas Endre létrehozta az első tiszti zászlóaljat,⁷⁵ azonban erre vonatkozóan sem rendelkezünk más forrásból adatokkal. Ha megtörtént is ez, akkor sem érhetne el az alakulat létszáma egy zászlóaljét.

1919. április 21-én azt javasolta Varjassy Saint-Laumer ötlete nyomán, hogy hozzák létre az aradi Union Sacrée-t, azaz a Szent Egységet. Az Union Sacrée-t eredetileg 1914 nyarán hirdették meg, amelynek jegyében a francia baloldal és a kormány megállapodott a politikai küzdelmek és a sztrájkok felfüggesztéséről a világháború végéig. Aradon is az lett a cél, hogy felekezeten, politikai pártokon, társadalmi osztályokon túli összefogást hozzanak össze a kommunista rendszer ellen — a legfontosabb feladat ezért a szociáldemokrata munkásság megszólítása lett. A tárgyalásokat Zerkovitz Rudolf vezette, sikerrel: külön nyilatkozatot is kiadott arról a Munkástanács, hogy ők maguk bolsevikellenesek és tisztán szociáldemokraták.⁷⁶ A *Délmagyarország* 1919. április 25-i számában minderről beszámoltak. Egy három nappal korábban Aradról érkezett sürgöny alapján a következő volt a tíz munkástanácstag által aláírt nyilatkozat szövege:

„Mint az összes munkás szakszervezeteknek a képviselői, kijelentjük, hogy a rendnek vagyunk a hívei. Kárhoztatjuk a bolsevikiek által felidézett rendetlenségeket. Semmiféle közösséget a budapesti kormánnyal nem vállalunk.”⁷⁷

⁷¹ Kelemen százezret írt, de ennek az adatnak később ő maga mondott ellent. KELEMEN 1923: 219, 504; SZ. SZIGETHY 1942: 9.

⁷² ECKHARDT 1922a: 2; KELEMEN 1923: 219; VARJASSY 1932: 51–52.

⁷³ WAGNER 1920: 25.

⁷⁴ KELEMEN 1923: 219.

⁷⁵ WAGNER 1920: 26.

⁷⁶ KELEMEN 1923: 219; PAÁL 1919: 18.

⁷⁷ *Délmagyarország*, 1919. április 25., 4.

Április 25-én megalakult az aradi Union Sacrée,⁷⁸ bár a tekintetben némileg ellentmondások a források, hogy ez délelőtt vagy este történt meg.⁷⁹ A nagygyűlést a vármegyeháza kis-termében tartották, és részt vettek rajta az aradi Kormányzótanács tagjai, a Munkástanács, a katonatisztek, a helyi ügyvédi kamara, a megyei kereskedelmi és iparkamara, a vármegyei gazdasági egyesület, az áru- és értéktőzsde, az ipartestület, a kereskedelmi egyesület, a kaszinó, az aradi Lloyd Társulat, a GYOSZ (Gyáriparosok Országos Szövetsége), valamint más egyesületek, szervezetek képviselői (két-két fővel). Varjassy bejelentette, hogy egy jelentős cél megvalósítása érdekében gyűltek össze.⁸⁰ Azt szeretnék elérni, hogy

„Aradról induljon ki egy országos jellegű politikai és katonai mozgalom, amely politikai és katonai téren döntő változást idézzon elő Magyarország életében és ennek elérése után egy oly kormányzat megalakulását készítse elő, amely a polgárság és munkásság egyesítésével az ország fejlődését és gazdasági termelőképességét biztosítsa.”⁸¹

Varjassy kérte, hogy bízzanak meg valakit e mozgalom vezetésével. Saint-Laumer mint a „francia hadsereg hangja” szólalt fel, üdvözölte az összefogást, és azt kérte, hogy Arad mintapélda legyen arra, hogy miként kell a kommunisták ellen harcolni. Javasolta, hogy Varjassyt bízzák meg a mozgalom vezetésével.⁸²

A polgárság nevében dr. Parecz Béla ügyvéd, a munkásság képviselőjében Gruber Imre szólalt fel. Utóbbi kijelentette, hogy az ő szemükben Kun Béla nem szervezett munkás, hanem a csőcselék része, s természetesen csatlakoznak a Szent Egységhez.⁸³ A többi résztvevő is megértette a franciák üzenetét: egyhangúlag döntöttek arról, hogy az összes politikai párt és társadalmi csoport összefog, és megalakítják az Union Sacrée-t, amelynek az élére Varjassy Lajos kormánybiztos kerül.⁸⁴

Saint-Laumer bejelentette, hogy a gyűlésről táviratilag értesíti Belgrádot (de Lobit), Konsztantinápolyt (Franchet d’Espèrey) és Párizst (francia kormány). Hozzátette, hogy Arad és Arad vármegye azon részein, ahol még nincsenek román csapatok, csendőrséget kell szervezni,

„amely egy később megfelelő időpontban egy magyar nemzeti hadsereg magvát alkossa [sic!].”⁸⁵

E terület azonban fokozatosan csökkent, az április 16-i román támadás miatt hamarosan Arad egy francia (és magyar) szigetté vált a román tengerben. Április 27-én a franciák Varjassyn

⁷⁸ Több eltérő dátum szerepelt már a korabeli magyar forrásokban is, de az Union Sacrée megalakulásáról már április 25-én tudtak a franciák, így a következő lábjegyzetben felsoroltak közül a legkorábbi a helyes. ORMOS 1984: 248, 418.

⁷⁹ Kelemen azt írta, hogy április 25-én este volt a gyűlés, az *Aradi Ujság* tudósítását átvevő *Szeged és Vidéke* szerint április 26-án délelőtt 11 órakor kezdődött az értekezlet. A *Délmagyarország* ugyanezt a cikket április 28-ai datálással közölte 29-én: *Délmagyarország*, 1919. április 29., 2; KELEMEN 1923: 219–220; *Szeged és Vidéke*, 1919. április 27., 1.

⁸⁰ *Szeged és Vidéke*, 1919. április 27., 1; VARJASSY 1932: 53.

⁸¹ *Szeged és Vidéke*, 1919. április 27., 1.

⁸² VARJASSY 1932: 54.

⁸³ KELEMEN 1923: 219–220; VARJASSY 1932: 54.

⁸⁴ *Szeged és Vidéke*, 1919. április 27., 1.

⁸⁵ *Szeged és Vidéke*, 1919. április 27., 1.

keresztül megüzenték, hogy a kialakult helyzet miatt a városból nem indulhat el a katonai akció. Azt javasolták, hogy a csendőrség erői hagyják el Aradot Szeged felé. Benedicty ezt kalandor megoldásnak találta, és azt ajánlotta, egyelőre maradjanak helyben.⁸⁶

Az aradi kormány létrejöttének előzményei — a temesvári szál

1919. április 27-én Pálosi Dénes, a Temesvári Városi Fiú Felső Kereskedelmi Iskola tanára kopogtatott Márton Albert ügyvédnél, a Délvidéki Magyar Nemzeti Tanács (D. M. N. T.) végrehajtó bizottságának elnökénél. Hírt hozott: a franciák azt üzenték, hogy Belgrádból, a francia főparancsnokságról két küldött érkezik.⁸⁷

Mint korábban utaltunk rá, Temesvár sajátos helyzetben volt. Miután a gyakorlatilag halva született Róth Ottó-féle Bánáti (vagy Bánsági) Köztársaság története véget ért,⁸⁸ a szerbek és a franciák szállták meg a Bánságot, de megmaradt a magyar közigazgatás. 1918 decemberében kezdték meg a D. M. N. T. megszervezését, amely 1919. január végén alakult meg hivatalosan. A szervezet igyekezett a magyar érdekek mellett lobbizni a temesvári megszállóknál. Két tanár — egyikük az említett Pálosi — memorandumot készített Magyarország területi integritása mellett.⁸⁹

1919 februárjában a szerb megszállók újabb lépéssel próbáltak közelebb kerülni az „impérium átvételéhez”: Martin Filipon (dr. Filipon Márton) alibunári ügyvédet Temes és Krassó-Szörény megyék, Josef Reinhold Heegn (Heegn Reinhold) verseci mérnököt, pángermán politikai aktivistát Temesvár város főispánjává nevezték ki. Filipon azonban Heegnt — annak túlzott németbarátsága miatt — félreállította, s „de facto” kormánybiztosként működött Temesváron.⁹⁰ Mindezek természetesen kiváltották a D. M. N. T. választ, amely a magyar polgárság képviselőjeként egyszerre küzdött a szerbek és a város adminisztrációjában jelentős szerepet játszó magyar szocialisták ellen. Május 5-én megalakították a Temesvári Polgári Szövetséget (más forrásokban a Bánáti Polgári Szövetség, Polgári Tanács illetve a Polgárszövetség név is megjelenik) a vagyonosabb rétegek, főleg a háztulajdonosok képviselőit, és nagyobb beleszólást követeltek a helyi közéletbe.⁹¹

E robbanékony viszonyok között létező városba érkezett meg Bartha Ábel és Augner István, az említett két küldött egy francia főhadnagy kíséretében. Mártont és Pálosit arról informálták, hogy a korábban elküldött memorandum okán fordulnak hozzájuk, és a kommunistákkal szemben egy ellenkormányt kívánnak szervezni — ehhez a francia támogatás már megvan. Márton Albert elfogadta a javaslatot, és megegyeztek abban, hogy Bartha és Augner megteremti az összeköttetést Szeged, Arad és Temesvár között.⁹² Ugyanezen a napon megérkezett Szegedről Temesvárra Gömbös Gyula küldötte, Isépy Aladár vezérkari őrnagy is, akinek hasonló célja volt, mint Bartháéknak: a három város ellenforradalmi erői közötti kapcsolat-

⁸⁶ KELEMEN 1923: 220.

⁸⁷ KELEMEN 1923: 221.

⁸⁸ KÓKAI 2013: 67–70.

⁸⁹ KELEMEN 1923: 221.

⁹⁰ A temesvári események háttérével kapcsolatban lásd: GEML 1924: 112, 123–125.

⁹¹ GEML 1924: 140–142; JAKABFY-PÁLL 1939: 24–27.

⁹² BARTHA 1920: 27–28; KELEMEN 1923: 221–222.

felvétel. Isépy szintén egyeztetett Pálosival, majd maga is Aradra indult, ahol a vonaton megismerkedett Barthával és Augnerrel. A vezérkari tisztre — a Kelemennek átadott visszaemlékezései szerint — nem tett túl jó benyomást a két küldött, kétkedve hallgatta, hogy a franciák József főherceget szeretnék uralkodónak, és hihetetlennek tartotta azt az állításukat is, hogy a Nagy-Magyarország megmarad, „s legfeljebb határkiigazításról lesz szó a románok javára.” Azonban a közös cél miatt együttműködött velük.⁹³

Aradon április 28-án Pálmai Lajos lakásán fogadták a három férfit a helyi és az itt összegyűlt ellenforradalmárok, ezzel megtörtént személyesen is a kapcsolatfelvétel a három város mozgalmai között. Isépy szerint Bartha azt tanácsolta, hogy „az összes politikai pártok és társadalmi egyesületek vezetőit” hívják össze, és mondassák ki velük a „szent egységet”. Ennek értelmében április 30-án este tíz és éjfél között megalakították az aradi Antibolsevista Comitét, és elnökének Varjassyt választották. Erről azonban sem Bartha, sem Varjassy nem tett említést a memoárjában, az ünnepség leírása pedig az aradi Union Sacrée április 25-i megalakításáról szóló tudósításokra emlékeztet. Az eseményről más forrás nem áll rendelkezésre: habár a vezérkari őrnagy azt állította, hogy a jegyzőkönyvből készítettek másolatot a szegedi ABC részére is, ezzel kapcsolatban Kelemen megjegyezte kötetében, hogy „[e]zt az iratot soha nem kaptam meg”.⁹⁴

A kormányalakítás előkészítése

„Mi szeretjük a lelkes, becsületes embereket, de felelőtlen egyénekkal nem tárgyalhatunk. Alakítsanak kormányt, ha egy megfelelő kormány alakul, azt támogatni fogjuk!”

— Paál Jób így „idézte” de Gondrecourt (a Budapestről újból Aradra érkezett) Gábor Ferenc-hez intézett szavait. A hírlapíró úgy tudta, előtte Párizssal egyeztetett a francia tábornok, de valószínűbb, hogy de Lobit-val tette. Szerinte először a banktisztviselővel közölte az ötletet, majd Saint-Laumer-en keresztül a prefektusnak is ugyanezt üzenté még aznap.⁹⁵ Varjassy viszont úgy emlékezett, hogy a kormányalakítás ötlete Bartha Ábeltől származott,⁹⁶ azaz valójában ez esetben is a francia Magyarországi Hadsereg parancsnokságát sejtethetjük az ötlet mögött. Isépy arról számolt be néhány évvel később, hogy április 29-én ment de Gondrecourt-hoz kihallgatásra Bartha és Augner.⁹⁷ Valószínűleg ekkor beszélt Bartha a kormányalakításról a tábornoknak, aki jóváhagyta azt egyetlen kikötéssel: a kabinet a megalakulása után költözzön Szegedre.⁹⁸

Bartha, Augner és Isépy május 2-án gépkocsival elhagyta Aradot. Másnap Gömbös próbált közvetíteni a már jó ideje Szegeden tartózkodó Wagner Károlyék és Bartháék között: sikertelenül, sőt a két belgrádi küldött megharagudott rá. Május 3-án Bartha Ábel és Augner István Temesváron egyeztetett a D. M. N. T. képviselőivel. Az előbbi a belügy-, az utóbbi

⁹³ KELEMEN 1923: 222–223.

⁹⁴ KELEMEN 1923: 225.

⁹⁵ PAÁL 1919: 15–16.

⁹⁶ VARJASSY 1932: 56.

⁹⁷ KELEMEN 1923: 224.

⁹⁸ VARJASSY 1932: 56.

a külügyminiszteri posztot szerette volna magának. Márton Albert nem kívánt részt venni a kormány létrehozásában, de azt támogatta, hogy a D. M. N. T. képviseltesse magát. A következőkben állapodtak meg: Pálosi Dénest közlélmzési, Fülöpp Bélát kereskedelmi miniszteri, Korossy Györgyöt belügyi államtitkári, Tubán Tibort vallás- és közoktatásügyi államtitkári, Hemmen Jánost nemzetiségi miniszteri, Gemeinhardt Mártont nemzetiségi államtitkári posztra jelölik. Május 4-én reggel Bartháék újból Aradra utaztak.⁹⁹

Paál Jób szerint hivatalosan az Union Sacrée május 3-án este tartott ülésén vetették fel először a kormányalakítást. A hírlapíró kötetében az áll, hogy Ugron Gábor volt országgyűlési képviselőnek és Návay Lajos korábbi házelnöknek a nevei kerültek elő ekkor lehetséges miniszterelnök-jelöltként.¹⁰⁰ Varjassy úgy emlékezett, Návay Lajoshoz a franciák ragaszkodtak,¹⁰¹ Kelemen Béla pedig úgy tudta, hogy ugyanazon napon, a temesvári megbeszélésen Márton Albert javasolta Návay személyét.¹⁰² Maga Bartha Ábel pedig — hűen önmagához és a memoárja többi részéhez — azt állította: ő mondta, hogy legyen a kormányfő az Országgyűlés egykori elnöke.¹⁰³ Barabás Béla kötetében az olvasható, hogy már akkor került elő Návay neve, mikor minden későbbi miniszter és államtitkár Aradon volt — ez május 5-én reggel lehetett (volna), amennyiben jól emlékezett az idős politikus.¹⁰⁴

A legvalószínűbb, hogy a Kelemen Béla által leírt — talán (az 1920-as évek elején Szege-den lakó) Pálosi Dénes elmondására épülő — változat az igaz. Mindenesetre a javaslattal az aradiak is egyetértettek május 4-én, és báró Solymossy Lajos, illetve Bartha Ábel azonnal Csanád megyébe indult Varjassy autójával. Kelemen Béla információi alapján Földeákon, Bartha Ábel emlékei szerint Makón értesültek arról, hogy Návayt elhurcolták a kommunisták.¹⁰⁵

Ekkor fordult a figyelem Károlyi Gyula volt főispán személye felé. Varjassy szerint felmerült, hogy ő maga vagy Barabás Béla legyen a miniszterelnök (az utóbbi ilyesmire nem emlékezett),¹⁰⁶ de a prefektus olyan kormányfőt akart, akit a bécsi ABC is elfogad:

„a tárgyalások fárasztó meddőségében unottan néztem ki a vármegyei irodám ablakán, s ott láttam elhaladni gr. Károlyi Gyulát. Hirtelen visszafordulva odakiáltottam az értekezlet tagjainak: Uraim, megtaláltam az aradi ellenkormány elnökét, itt halad a megyeháza kapuja előtt mit sem sejtve gr. Károlyi Gyula! A megoldást mindenki jónak találta s azonnal felhívták az irodába az elnökjelöltet.”¹⁰⁷

— írta Varjassy Lajos. Paál Jób, akinek a verziója teljesen elvethető, május 3. éjjelre tette a Návayért való utazást, e változatban Bartha kísézője Eckhardt.

⁹⁹ KELEMEN 1923: 226.

¹⁰⁰ PAÁL 1919: 19–20.

¹⁰¹ VARJASSY 1932: 56.

¹⁰² KELEMEN 1923: 226.

¹⁰³ BARTHA 1920: 32.

¹⁰⁴ BARABÁS 1929: 161.

¹⁰⁵ BARTHA 1920: 32; KELEMEN 1923: 227; VARJASSY 1932: 56.

¹⁰⁶ BARABÁS 1929: 160.

¹⁰⁷ VARJASSY 1932: 57.

„Éjfél után visszajön az autó. Eckhardt rohan be a terembe. Magánkívül kiáltja: — Návayt meggyilkolták a kommunisták!”

— állította Paál, aki szerint ezután hajnali két órakor telefonon hívták fel Károlyit, miután őt „liberális embernek” ismerték. A földbirtokos telefonon igent mondott, az Union Sacrée ülését három órakor berekesztették, és másnap reggel már a birtokáról a városba érkező Károlyi elnökölt. Barabás Béla a kormányfő felkérésének kevésbé filmforgatókönyvre emlékeztető változatát ismertette. E leírás alapján Károlyi Gyula személyében állapotok meg, majd Mácsáról be akarták hívni, de mire elindult volna a futár, kiderült, hogy a gróf Aradon tartózkodik éppen. Kelemen Béla leírása Barabás verzióját erősíti meg, s nála szerepel egyedül pontos dátum: május 5-én reggel jött be a városba.¹⁰⁸

Aznap reggel érkeztek meg a temesváriak az értük küldött autóval. Korossy hosszas kapacitálás után csak úgy vállalta az államtitkári posztot, ha Návay lesz a kormányfő, az újaradi Hemmen János pedig semmit sem tudott „miniszterségéről”, akkor győzték meg őt, hogy jöj-jön velük. Kelemen szerint Bartha Ábel¹⁰⁹ azzal a hírrel fogadta őket Aradon, hogy a volt házelnököt sajnálatos módon elvitték a kommunisták, de Károlyi Gyula vállalta a miniszterelnökséget — csak erről egyedül maga a gróf nem tudott.¹¹⁰

A források egységesek a tekintetben, hogy gróf Károlyi Gyula csak hosszas gondolkodás után vállalta a miniszterelnökséget.¹¹¹ Május 5-én egyeztetett Kintzig Jánossal, Pálmai Lajossal, Bársony Elemérrel, Varjassy Lajossal és Saint-Laumer századossal, míg végül — főleg az utóbbi háromnak — sikerült őt meggyőzni, és valamennyivel éjfél után¹¹² vállalta a miniszterelnökséget. El kellett fogadnia azt is, hogy kész miniszteri listát kapott, a kabinet összetételébe már nem szólhatott bele.¹¹³

A kabinet tagjairól

A hamarosan megalakuló kormány tagjai¹¹⁴ a következő személyek lettek: gróf Károlyi Gyula miniszterelnök, dr. Barabás Béla vallás- és közoktatásügyi miniszter, Bársony Elemér népjóléti miniszter, Bartha Ábel¹¹⁵ belügyminiszter, báró Bornemisza Gyula¹¹⁶ külügyminiszter, dr. Fülöp Béla¹¹⁷ közlekedésügyi, dr. Hemmen János nemzetiségi, Kintzig János¹¹⁸ földművelésügyi,

¹⁰⁸ BARABÁS 1929: 160; KELEMEN 1923: 227.

¹⁰⁹ Bartha szerint a távollétében akkor döntöttek Károlyi személyéről, mikor ő még Návayt kereste. Ezt azonban más nem erősítette meg, és nem is tűnik logikus eseménysornak. Lásd BARTHA 1920: 32–33.

¹¹⁰ KELEMEN 1923: 227.

¹¹¹ BARABÁS 1929: 160; BARTHA 1920: 33; KELEMEN 1923: 227–228; PAÁL 1919: 20–21; VARJASSY 1932: 57.

¹¹² KELEMEN 1923: 228.

¹¹³ BARABÁS 1929: 160–161; KELEMEN 1923: 227–228.

¹¹⁴ A variánsok könnyebb megtalálása érdekében a miniszterek különböző névalakjait nem az első említésnél, hanem e fejezetben gyűjtöttük össze.

¹¹⁵ Néhol Barta. A jegyzőkönyvek és saját állítása szerint a nagyborosnyói előnévvel rendelkezett, de ezt nem tudtuk igazolni más források alapján.

¹¹⁶ Néhol Bornemissza.

¹¹⁷ Néhol Fülöp, de ő maga a fenti formában írta alá a nevét 1919. május 7-én.

¹¹⁸ Teljes nevén nyéki Kintzig János József Antal. A jegyzőkönyvekben nem használta előnevét, habár 1905-ben magyar nemességet nyert.

dr. Pálmai Lajos¹¹⁹ igazságügyi, Pálosi Dénes¹²⁰ közéleti miniszter, báró Solymossy Lajos¹²¹ pénzügyminiszter, kisjolsvai Szabó Zoltán¹²² hadügyminiszter, dr. Varjassy Lajos¹²³ kereskedelemügyi miniszter.¹²⁴

Fennmaradt Svájc bécsi követének, Ch. D. Bourcart-nak 1919. május 28-án készített jelentése a miniszterekről, amelynek fordítását Gyarmati Enikő közölte.¹²⁵ A szerző informátora, esetleg informátorai jól ismerték a magyar belpolitikát. A miniszterelnök esetében Bourcart a családi hátteret bemutatta: Károlyi Gyula rokona volt az évtized két legismertebb miniszterelnökének: Tisza Istvánnak anyai, Károlyi Mihálynak apai ágon volt unokatestvére. A század első évtizedében, az ellenzéki koalíció győzelme után Arad vármegye főispánja volt, majd a Wekerle-kormány bukása után lemondott a tisztségről.

„Alapvetően soha nem mutatott sok politikai becsvágyat, jelenleg is nehezen volt elérhető nála, hogy politikai szerepet töltsön be”

— írták a kormányfőről a jelentésben.¹²⁶

Barabás Bélát jó szónokként, a Parlament aktív szereplőjeként jellemezték:

„Nem európai formátumú férfi, de a magyar vidéken népszerű a nép körében.”¹²⁷

Bornemisza Gyulával kapcsolatban kiemelte hosszú diplomáciai karrierjét, szolgálati helyeit Pittsburgh-tól Bukarestig. Nyugodt embernek mutatta be, „akitől távol állnak az extravagáns politikai eszmék”. Úgy tudta, hogy a térség jövőjével kapcsolatban az utódállamok közötti szorosabb gazdasági föderációjában gondolkodott¹²⁸ — ez igaz is volt.¹²⁹

Bársony Elemérről azt hallotta, hogy a Lovászypárt titkára volt, aki már az év elejétől mozgósítani próbálta a polgárságot a „radikális szocialisták ellen”. Két testvére professzor és író, de ő maga „teljesen ismeretlen”.

„Bartha Ábel belügyminiszter állítólag katonatiszt, unokaöccse rövid ideig Károlyi alatt volt háborús miniszter”

¹¹⁹ Néhol Pálmay.

¹²⁰ A legtöbb helyen Pálossy, néhol Pálosy, de ő maga a fenti formában írta alá a nevét 1919. május 7-én.

¹²¹ Néhol Solymosy. A teljes nevén loósi és egervári báró Solymossy Lajos, azonban csak bárói címét használta a jegyzőkönyvekben.

¹²² Nemesi előnevét nem használta a jegyzőkönyvekben, habár arra jogosult volt a honvédségi sematizmusok alapján is. A legmagasabb rendfokozata vezérőrnagy, tévesen egyes forrásokban ezredes.

¹²³ Néhol Varjasy. A teljes neve dr. csejthei Varjassy Lajos Béla. Az előnevét aradi minisztersége alatt nem használta, habár jogosult lett volna rá.

¹²⁴ BERNACHOT 1970: 323–324.

¹²⁵ GYARMATI 2021: 46–49.

¹²⁶ GYARMATI 2021: 46.

¹²⁷ GYARMATI 2021: 47.

¹²⁸ GYARMATI 2021: 47.

¹²⁹ Lásd a később ismertetett, *Neue Freie Presse* részére adott nyilatkozatát.

— olvasható róla.¹³⁰ Habár a minisztertanács ülésein használta a nagyborosnyói előnevet,¹³¹ amely a korábbi honvédelmi miniszter, Bartha Albert nemesi előneve volt, maga az állítólagos „rokon” már 1919-ben tagadta, hogy bármi köze lenne „egy Bartha Ábel nevű politikai akarnok”-hoz.¹³²

A másik franciákhoz köthető minisztert, Varjassy Lajost is részletesen, fontosságának megfelelően mutatta be, bár első szavával is elég pontosan jellemezte őt: konjunktúrapolitikus. Később hozzátette: „Intelligens, okos, becsvágyó és gátlástalan”. Volt Tisza István híve, majd 1918 őszén hirtelen (Jászi-féle) radikális lett, s az események alakulásával párhuzamosan egyre inkább balra, a szociáldemokraták felé tolódott. A jelentésben az áll, hogy végül az aradi szovjet elnöke lett, azonban e tisztségről lemondott, s a francia okkupáció veszélye miatt bejelentette, hogy minden kapcsolatot megszakít a Tanácsköztársasággal.¹³³ Míg a többi kijelentést több más forrás megerősíti, a legutolsó tekintetében ellentmondó visszaemlékezések maradtak fenn. Varjassy memoárjában az olvasható, hogy maga beszélt le de Gondrecourt-t arról, hogy megengedje a tanácsrendszer működését. A munkásság nem kért a „rendszerváltásból”, csupán azt akarták, hogy ő maradjon kormánybiztos. Kelemen Béla forrásai alapján viszont Varjassy kétségbeesve rohant a franciákhoz március 21-én este, mert nem tudta, mit tegyen. De Gondrecourt detektívjeinek köszönhetően tisztában volt vele, hogy mi várható — három nap múlva létrehozzák az aradi kommunista direktóriumot —, ezért megtette a szükséges intézkedéseket.¹³⁴ Eckhardt Tibor szerint a Tanácsköztársaság kikiáltása után Varjassy telefonon, majd futárok útján tartotta fenn a kapcsolatot Kun Bélával. Erre válaszul vágatta el a telefonkapcsolatokat de Gondrecourt.

„Ezzel Varjassy francia orientációja befejezett ténnyé vált.”¹³⁵

A Tisza István Munkapártjához köthető politikusok közül báró Solymossy Lajost kitűnő mezőgazdászként írta le, aki azonban „soha nem volt különösen kiemelkedő”. Kintzig Jánost gazdag helyi polgárként, korábbi aradi polgármesterként (valójában főispán volt) mutatta be. Pálmai Lajossal kapcsolatban azt emelte ki, hogy aradi jegyző, képviselő és az egyedüli zsidó a kormányban. Mindhármuk esetében megjegyezte, hogy (politikailag) nem kiemelkedő személyek.¹³⁶

Hemmen Jánosról azt tudta meg, hogy fiatal aradi (helyesen: újaradi) ügyvéd, és csak szülővárosában ismerik, „Szabó ezredes, a háborús miniszter” (valójában vezérőrnagy)¹³⁷ pedig már a háború kitörése előtt nyugállományba vonult, de utána újból katonai szolgálatot

¹³⁰ GYARMATI 2021: 48.

¹³¹ HU-MNL-OL-K 32-1.

¹³² *Világ*, 1919. szeptember 30., 3.

¹³³ GYARMATI 2021: 47–48.

¹³⁴ KELEMEN 1923: 215; VARJASSY 1932: 46–48.

¹³⁵ ECKHARDT 1922a: 1.

¹³⁶ GYARMATI 2021: 47–48.

¹³⁷ *Rendeleti Közlöny a Magyar Királyi Honvédség számára. Személyes Ügyek*, 1918. május 14., 1682.

vállalt, „úgy tűnik, azonban a fronton nem volt”.¹³⁸ Ez utóbbi állítás téves volt, sőt Szabót többször kitüntették harctéren szerzett érdemeiért.¹³⁹

Fülöpp Béla a követ szerint az Apponyi-párt korábbi tagja, volt parlamenti képviselő, „egészen jelentéktelen”, akit csupán azért vettek be a kabinetbe, hogy abban ne csak aradi legyen. Pálosi Dénest egy kereskedelmi főiskola (valójában középfokú intézmény) oktatójaként mutatta be, aki az országban gyakorlatilag ismeretlen.¹⁴⁰

Több államtitkár is részt vett a kabinet munkájában, de velük már a svájciak nem foglalkoztak. A legjelentősebb karriert közülük Eckhardt Tibor¹⁴¹ miniszterelnökségi államtitkár futotta be, aki Aradon a jegyzőkönyveket vezette.¹⁴² Szegeden, az új Károlyi-kormányban maradt ugyanez a feladata, de már mint a miniszterelnökség elnöki osztályának vezetője végezte azt, s egyben a sajtóügyekért is felelt.¹⁴³ Tubán Tibor temesvári piarista szerzetes-tanár Barabás Béla államtitkáraként, majd a szegedi kormányok idején miniszteri tanácsosként működött.¹⁴⁴ A Bartha Ábellel együtt érkező dr. Augner István külügyi államtitkár és meghatalmazott miniszter lett,¹⁴⁵ a Belügyminisztérium államtitkáraként a korábbi Temes megyei és temesvári főispán, Korossy György¹⁴⁶ szolgált.¹⁴⁷ Saárossy-Kapeller Oszkár francia összekötő tiszt új szerepkörben, mint kereskedelemügyi államtitkár jelent meg a kabinetben.¹⁴⁸ Hemmen nemzeti-ségi miniszter államtitkára a szintén német származású, de temesvári Gemeinhardt Márton építész lett, aki ennek ellenére a két-két temesvári miniszterhez és államtitkárhoz hasonlóan a Délvidéki Magyar Nemzeti Tanács tagja volt.¹⁴⁹

Az aradi kormány megalakulásának értelmezései

A kormányt már a korabeli források is különböző elnevezésekkel illették. Hívták aradi magyar kormánynak,¹⁵⁰ aradi nemzeti kormánynak,¹⁵¹ aradi ellenforradalmi kormánynak,¹⁵² a kommunisták pedig operettkormánynak.¹⁵³ Önelnevezés tekintetében támpont az a körpecsét (bélyegző), amelyet nemcsak Barabás Béla említett meg visszaemlékezésében,¹⁵⁴ hanem a kormány működésének egyik utolsó momentumát megörökítő dokumentumon is megtalálható. A báró Solymossy Lajosnak írt miniszterelnöki köszönőlevél végén ugyanis „MAGYAR

¹³⁸ GYARMATI 2021: 48.

¹³⁹ Többek között elnyerte a Vaskorona Rend III. osztályát hadidíszítménnyel 1916-ban és a porosz Vaskereszt II. osztályát. *Rendeleti Közlöny a Magyar Királyi Honvédség számára. Személyes Ügyek*, 1916. március 11., 501; 1918. április 20., 1315.

¹⁴⁰ GYARMATI 2021: 48.

¹⁴¹ Teljes nevén po(z)sonyi Eckhardt Tibor József Ákos. Előnevét nem használta ebben az időszakban.

¹⁴² HU-MNL-OL-K 32-2.

¹⁴³ KELEMEN 1923: 252, 369.

¹⁴⁴ BERNACHOT 1970: 323; KELEMEN 1923: 255, 355.

¹⁴⁵ HU-MNL-OL-K 32-2.

¹⁴⁶ A teljes nevén korosi és helbényi Korossy György Dezső Kamilló. Tévesen néhol Körössy.

¹⁴⁷ BERNACHOT 1970: 323; *Budapesti Közlöny*, 1918. november 17., 1.

¹⁴⁸ BERNACHOT 1970: 323.

¹⁴⁹ BERNACHOT 1970: 324.

¹⁵⁰ *8 Órai Ujság*, 1920. szeptember 17., 3.

¹⁵¹ *Egyenlőség*, 1919. november 2., 5.

¹⁵² *Népszava*, 1919. június 5., 3.

¹⁵³ *Népszava*, 1919. május 21., 5.

¹⁵⁴ BARABÁS 1929: 161.

MINISZTERIUM” feliratú pecsételés található.¹⁵⁵ A már akkor is némileg archaikusnak tekinthető szóhasználat arra utal, hogy önmagára a kabinet az 1848-as első felelős magyar minisztérium utódjaként tekintett.

Az aradi Magyar Minisztérium a legtöbb magyar történeti munka¹⁵⁶ szerint — valószínűleg az e napra datált, később ismertetendő proklamáció alapján — 1919. május 5-én alakult meg, de álláspontunk az, hogy ez valójában május 6-án történt meg. Ez utóbbi gondolatot erősítik meg mind egyes magyar,¹⁵⁷ mind egyes francia levéltári források.¹⁵⁸

Bonyolítja a válasz megadását, hogy május 5-ei datálású kétnyelvű (francia és magyar) igazolványok is fennmaradtak, amelyek igazolják, hogy egy-egy személy az igazságügyi miniszter, illetve a földművelésügyi miniszter mellett teljesít szolgálatot. Azonban az összes fennmaradt igazolvány, amelyek között van május 6-ai és május 8-ai datálása is, 12/1919 iktatószámmal¹⁵⁹ rendelkezik, azaz valószínűleg 1919. május 8-án, esetleg 9-én lettek kiállítva. Nem derül ki a dokumentumokból, hogy másolatok, másodpéldányok volnának, vagy egyszerűen ismeretlen okból korábbi dátumot írtak rájuk.¹⁶⁰ Ha az előbbi, az is csak azt erősíti meg, hogy a miniszteri munkatársak felkérését már a kabinet végleges megalakulása előtt megkezdték — a május 5-ei dátumú igazolványok mindegyike egy-egy szakminiszter beosztottjának lett kiállítva.¹⁶¹

A kortársak és a visszaemlékező egykori miniszterek sem könnyítették meg a „tájékoztatót”. Varjassy Lajos¹⁶² és Barabás Béla¹⁶³ nem írt visszaemlékezéseiben arról, hogy pontosan mikor alakult meg a kabinet, míg a — tegyük hozzá — sok helyen pontatlan Paál Jób szerint május 5-én délelőtt 10 órakor kezdődött az „első formális minisztertanács” a vármegyeházán. „Tudósítása” ugyan egyes elemeiben eltér mások visszaemlékezéseitől,¹⁶⁴ de azokkal, valamint a május 6-i minisztertanács jegyzőkönyvével összevetve valószínűsíthető, hogy a következő napi ülésre vonatkozik a leírása.

Bartha Ábel mindegyiküktől eltérően állt a kérdéshez: azt állította, május 5-én este 6 órakor alakult meg a kabinet francia hozzájárulással, viszont miniszterelnök nélkül. Ezt követően ment el társaival Návayért Földeákra, de már csak halálhírét tudta hozni. Távollétében az aradiak már meggyőzték gróf Károlyi Gyulát, aki két nap gondolkodási idő után igent mondott. Végül Bartha szintén 5-ére teszi a proklamáció kibocsátását. Visszaemlékezése többször nemcsak az idővel, hanem a valós tényekkel is ütközik,¹⁶⁵ de nézőpontjának vizsgálata megkerülhetetlen: a kormány az első üléssel és az eskütétellel vagy a névsor franciák általi jóváhagyásával alakult meg? Válaszunk az, hogy gyakorlatilag az utóbbi a lényeges, de formálisan inkább az előbbivel fejeződik be egy kabinet megalakulása, ezért az aradi kabinet létrejöttét helyesebb május 6-ára tenni.

¹⁵⁵ HU-MNL-OL-K 32-31.

¹⁵⁶ Legutóbb lásd KEREPESZKI 2023: 247. Mi magunk is korábban ezt fogadtuk el: TÓTH 2019a: 35.

¹⁵⁷ HU-MNL-OL-K 32-1.

¹⁵⁸ ÁDÁM—ORMOS 1999: 296.

¹⁵⁹ Az iktatószámok szemmel láthatóan nem utólag kerültek a dokumentumokra.

¹⁶⁰ HU-MNL-OL-K 573-71-80.

¹⁶¹ HU-MNL-OL-K 573-72-74.

¹⁶² VARJASSY 1932: 56–57.

¹⁶³ BARABÁS 1929: 160–162.

¹⁶⁴ PAÁL 1919: 21–22.

¹⁶⁵ BARTHA 1920: 31–33.

Szintén fontos momentum, hogy — miként korábban utaltunk rá — valamivel éjfél után, tehát már május 6-án vállalta a miniszterelnökséget Károlyi Gyula. Kelemen úgy értelmezi, hogy ezzel megalakult a kormány, de az eskütételről nem ír.¹⁶⁶ A jegyzőkönyvben az áll, hogy 1919. május 6-án délelőtt 11 órakor tartották a legelső kabinetülést a vármegyeházán, ezen minden miniszter részt vett. Az eskütételre vonatkozó kérdést egyértelműen tisztázni képes miniszteri eskük nem maradtak fent, utalás sincs rájuk a jegyzőkönyvben, ahogy más eskütételre sem.¹⁶⁷ Barabás Béla emlékei szerint Károlyi Gyula a kabinet tagjai előtt tette le az esküt, majd a saját esküjüket az ő kezébe tették le a miniszterek az első minisztertanácsi ülésen.¹⁶⁸ Paál Jób ezen kívül arról számolt be, hogy Eckhardt Tibor olvasta fel a szövegét.¹⁶⁹

Fennmaradt viszont a jegyzőkönyvvel együtt egy átalakított dokumentum, amely alapján a korábbi, népköztársasági „A) minta. Tisztviselők és kezelők részére készített” esküokmányt dolgozták át. A következőkben aláhúzással a kézzel írott utólagos kiegészítéseket, áthúzással a kihúzott részeket jelöljük:

„Én esküszöm az élő Istenre, hogy a Magyar Népköztársasághoz Országhoz és ennek alkotmányához hű leszek, a törvényeket és a törvényes szokásokat, ~~rendeleteket, utasításokat és szabályokat~~ megtartom, hivatali előjáróimnak engedelmeskedem, a hivatali titkot megőrzöm, a hivatalommal járó kötelességeket részrehajlatlanul, lelkiismeretes pontossággal és legjobb tehetségem szerint teljesítem. Isten engem úgy segítjen!”

— Eckhardt Tibor miniszterelnökségi államtitkár, Augner István külügyi államtitkár, meghatalmazott miniszter és Worasicky Olivér külügyi megbízott tette le a fenti szövegű esküt a miniszterelnöknek.¹⁷⁰ Érdekes azonban, hogy a másnap elhangzott államtitkári és miniszteri fogalmazói eskük szövegében csak a Magyar Népköztársaság szót cserélték Magyarországra, minden más változatlan maradt.¹⁷¹

A proklamáció

A május 6-i jegyzőkönyvben az áll, hogy a szerkesztőbizottság nevében Eckhardt mutatta be *A magyar nemzethez intézett kiáltvány* szövegét. A proklamációt a hozzászólások után a minisztertanács egyhangúlag elfogadta, és döntött annak kibocsátásáról¹⁷² — azaz a szövegén nem változtatott. Ennek megfelelően elvethetőek Paál Jób és Barabás Béla azon állításai, amelyek alapján a proklamáció megszövegezése az első ülésen történt.¹⁷³ A korábban említett szer-

¹⁶⁶ KELEMEN 1923: 228.

¹⁶⁷ HU-MNL-OL-K 32-1.

¹⁶⁸ BARABÁS 1929: 160–161.

¹⁶⁹ PAÁL 1919: 22.

¹⁷⁰ HU-MNL-OL-K 32-2.

¹⁷¹ HU-MNL-OL-K 32-24; HU-MNL-OL-K 573-2-4.

¹⁷² HU-MNL-OL-K 32-2.

¹⁷³ BARABÁS 1929: 161; PAÁL 1919: 22.

kesztőbizottság — Varjassy Lajos emlékiratai szerint — személyéből és Eckhardt Tiborból állt, ők készítették el a kiáltványt.¹⁷⁴

A *magyar nemzet*hez címzett proklamáció szerzői hangsúlyozták, hogy a kommunista vezetők és pártjuk „anarchiát, pusztulást és felfordulást” hoztak Magyarországra:

„Ezeréves történelmünk legválságosabb napjait éljük.”

Senki nem vállalta, hogy e katasztrofális helyzetből kivezesse az országot, ezért ők, akik

„a megszálló csapatok támogatásával rendben és nyugalomban”

élnek, vállalják, hogy kezdeményezik

„a rend és jog uralmának helyreállítását”.

E célból

„1919. május hó 5-én [...] megalakítottuk Aradon a rend pártjában szent egységgé tömörült összes magyar politikai pártok kormányát”.

Hangsúlyozták, hogy

„az alkotmányosság követelményeinek megfelelő magyar kormány”

megalakulásáig működésük

„csak ideiglenes, rendcsináló és előkészítő feladatok teljesítésére szorítkozik”.

Céljuk a „bolsevizmus letörése” (1. pont), a szomszédos országokkal és az „antant összes államaival való baráti jó viszony előkészítése” (2. pont), „a kommunisták által elárult nemzeti gondolat érvényre emelése” (3. pont), a törvényesség, a jogállamiság és a végrehajtó hatalom „a művelt nyugati demokráciák szellemének megfelelő kezelése”, helyreállítása (4. pont).

„Kelt Aradon, 1919. május hó 5-én.”¹⁷⁵

Paál Jóbtól tudjuk, hogy a szavazást követően Teller Kálmán aradi szerkesztő

„rohan a proklamáció szövegével a nyomdába.”¹⁷⁶

¹⁷⁴ VARJASSY 1932: 57.

¹⁷⁵ KELEMEN 1923: 228–229.

¹⁷⁶ PAÁL 1919: 22.

E kinyomtatott plakátokból, esetleg szórólapokból — a későbbi szegedi kormány kiáltványaival ellentétben — tudomásunk szerint nem került elő még egy példány sem — a korabeli román megszállás alatti magyar sajtóból,¹⁷⁷ valamint Bartha Ábel 1920-as, Kelemen Béla 1923-as, végül Barabás Béla 1929-es közléséből ismerjük a szövegét.¹⁷⁸

Az öt szövegváltozatot áttekintve — *Keleti Ujság*, 1919. május 17.; *Csiki Lapok*, 1919. május 18., valamint a három memoár — csak kisebb eltéréseket figyelhetünk meg. Ilyen az, hogy a harmadik bekezdés legelején „E kötelességérzettől” szerepel az újságokban, Barthánál ebből „E kötelesség érzetéből” lett, majd — a valószínűleg a volt aradi belügyminiszter kötetéből dolgozó — Kelemen Béla felismerte, hogy ez utóbbi nyelvi szempontból helytelen, így megjelent egy újabb szövegvariáns: „E kötelesség érzetétől”.¹⁷⁹ Ezek a szöveg tartalmi részét nem érintik — leszámítva a román cenzúra csiki működését, ahol az ottani cenzor nem szeretne volna, ha a székelyek tudnak arról, hogy a harmadik pont szerint az aradi kormány a „nemzeti gondolat érvényre emelése” céljából is küzd.¹⁸⁰ A keltezést és az aláírókat csak a visszaemlékezők közlik. A tizenháromból négy miniszter neve — Pálosié, Bornemiszáé, Fülöppé és Varjassyé — helytelenül szerepel Barthánál és Kelemennél. Ez utóbbi hiba meglepő, hiszen furcsa lett volna, ha a kiáltvány egyik megfogalmazója, a kereskedelemügyi miniszter a saját nevét nem tudta volna helyesen leírni. Barabás Bélánál három politikus neve szerepel hibásan, a két temesvárié, továbbá Pálmaié — miközben Varjassy nevét helyesen írja.¹⁸¹ Szintén pontosan szerepel a kereskedelemügyi miniszter neve a következő bekezdésben elemzett francia fordításokban, ahogy Pálmaié is, viszont Bornemiszáé és a „temesvári uraké” nem. Eltérés még, hogy az idegen nyelvű változatok végén a miniszterek mellett az államtitkárok nevei is megtalálhatók.¹⁸²

Kérdésként merülhet fel, hogy de Gondrecourt és Saint-Laumer részt vett-e a kiáltvány üzenetének alakításában. Habár a proklamáció szövegének francia fordítása három változatban is megmaradt a Miniszterelnökség levéltári anyagában, azokból nem derül ki, hogy a megszallók befolyást gyakoroltak-e annak megszövegezésére. A fordításokat nyelvi szempontból megvizsgálva¹⁸³ és időrendi sorrendbe helyezve megállapítható, hogy az első változatot feltételezhetően egy magyar személy készítette a proklamáció jóváhagyott, magyar nyelvű szövegéből,¹⁸⁴ amelynek részben helyesírási, részben nem megfelelő szóhasználatból eredő tévedéseit egy újabb verzióban kijavította egy franciául jobban beszélő korrektor.¹⁸⁵ A legutolsó változat valószínűleg egy francia anyanyelvű, a nyelvet választékosan beszélő ember kezének nyomait viseli, aki ugyan látszólag jelentősebb módosításokat hajtott végre a második szövegben, de ez elsősorban azt szolgálta, hogy a francia fordítás ne szó szerint, hanem tartalmában legyen hű az eredeti magyar nyelvű kiáltványhoz.¹⁸⁶

¹⁷⁷ *Csiki Lapok*, 1919. május 18., 3; *Keleti Ujság*, 1919. május 17., 2.

¹⁷⁸ BARABÁS 1929: 161–162; BARTHA 1920: 33–33; KELEMEN 1923: 228–229.

¹⁷⁹ Barabás nem idézi ezt a részt.

¹⁸⁰ *Csiki Lapok*, 1919. május 18., 3.

¹⁸¹ BARABÁS 1929: 162; BARTHA 1920: 35; KELEMEN 1923: 229.

¹⁸² HU-MNL-OL-K 32-13.

¹⁸³ E lábjegyzetben köszönöm meg dr. Tóth-Szabolcs Enikő segítségét a három francia szöveg módosításainak vizsgálatában.

¹⁸⁴ HU-MNL-OL-K 32-12.

¹⁸⁵ HU-MNL-OL-K 32-18–19.

¹⁸⁶ HU-MNL-OL-K 32-6–7.

A proklamáció tehát négy magyar (a két vizsgált lapban a szöveg azonos) és három francia változatban maradt fenn. Az előbbieket a szöveg tekintetében gyakorlatilag megegyeznek, csupán a miniszterek neveit írták eltérően a memoárokban — azonban az, hogy Varjassy Lajos aláírása (gépi formában) két magyar visszaemlékezésben is hibásan szerepel, egyáltalán nem zárja ki, hogy Eckhardttal ők ketten készítették a kiáltványt, illetve a makói születésű államtitkár szerkesztőbizottsági tagságát az 1919. május 6-ai minisztertanácsi ülés jegyzőkönyve is megerősíti.¹⁸⁷ Ha a dokumentumok keletkezését nézzük, akkor legkorábbiak a francia fordítások, de azok is már a végleges, elfogadott magyar szöveg fordításai, így a szöveg létrejötte — és ennek esetleges francia befolyásolása — tekintetében információt nem hordoznak. Megállapítható, hogy a pontok összeállítói a kiáltvány május 5-ei közlését tervezték, és egyben a kabinet megalakulásával is e napon számoltak. A vizsgált minisztertanácsi ülésen készített jegyzőkönyv alapján viszont csak másnap fogadták el a dokumentumot,¹⁸⁸ és — az egyetlen ezt megemlítő kortárs, Paál József szerint — ezután vitték nyomdába a kéziratot¹⁸⁹ a dátum módosítása nélkül.

Döntés a Szegedre költözésről és a bécsi tárgyalások eredményei

Mind Paál, mind Varjassy leírja, hogy az első minisztertanácsi ülésen döntöttek a kormány Szegedre költözéséről,¹⁹⁰ de ennek a jegyzőkönyvben nincs nyoma. Mindenesetre valószínűsíthető, hogy korán megszületett az erre vonatkozó döntés, mert de Lobitz május 7-én már tudott Belgrádban e szándékról, sőt azt írta Franchet d'Espèrey-nek, hogy még aznap költözni fog a kabinet.¹⁹¹ Szintén csak francia levéltári forrásból ismert, hogy megegyeztek: a kabinet „semmilyen elhatározó lépést” nem tesz, amíg a bécsi ABC Aradra vagy a kormány új székhelyére, Szegedre meg nem érkezik.¹⁹²

Barabás Béla azt állította, hogy ekkor döntöttek az államformáról, a királyság mellett tettek le voksukat.¹⁹³ Megerősíti Barabást egy román forrás is: 1919. május 13-án Iuliu Maniu arról számolt be egy levelében, hogy a nagyszebeni román Kormányzótanács tagja és aradi kiküldötte, dr. Ioan Suciu a következőt jelentette neki:

„A Károlyi Gyula-kormány nem tagadja, hogy nem ért egyet a magyar köztársasági iránnyal, és a királyság helyreállítását célozza meg Magyarországon, amely tehát maradni fog, Habsburg József főherceggel mint királlyal az élén.”

Az információ Varjassy Lajostól származott, aki mindezt nem magánbeszélgetés keretében osztotta meg, hanem az aradi kormány nevében, hivatalosan nyilatkozta a román félnek.¹⁹⁴

¹⁸⁷ HU-MNL-OL-K 32-2.

¹⁸⁸ HU-MNL-OL-K 32-2.

¹⁸⁹ PAÁL 1919: 22.

¹⁹⁰ PAÁL 1919: 22–23; VARJASSY 1932: 57.

¹⁹¹ ÁDÁM—ORMOS 1999: 296.

¹⁹² ROMSICS 1985: 580.

¹⁹³ BARABÁS 1929: 161.

¹⁹⁴ L. BALOGH 2020: 161.

Ahogy korábban írtuk, a Magyar Népköztársaság formulát viszont nem Magyar Királyságra, hanem Magyarországra cserélték az esküben. Ez utalhatott arra, hogy elutasítják az 1919. március 21. előtti berendezkedést, de arra is, hogy államforma ügyében (legalábbis nyilvánosan) nem kívántak állást foglalni, a döntést későbbre halasztották.

A kereskedelemügyi miniszter visszaemlékezése szerint szintén május 6-án határozott a minisztertanács báró Bornemisza Gyula Belgrádba, majd Bécsbe küldéséről, aki még aznap el is indult.¹⁹⁵ Feladataként meghatározták, hogy jelentse be a kormány megalakulását a szerb fővárosban, valamint kezdje meg ott a tárgyalásokat a nemzeti kabinet nevében,¹⁹⁶ illetve érje el az aradi kormány elismertetését, és egyben kérjen pénzügyi segítséget a bécsi Antibolsevista Comitétól.¹⁹⁷

Bornemisza járt Belgrádban és Bécsben is.¹⁹⁸ A szerb fővárosban tárgyalt a franciákkal, de nem hivatalos minőségben, a megbeszéléseket viszont eredményesnek ítélte.¹⁹⁹ Az osztrák sajtó tudósításai szerint Bécsben találkozott ifj. gróf Andrássy Gyulával, aki támogatásáról biztosította a magyar ellenforradalom ügyét.²⁰⁰ Nem csak a volt közös külügyminiszter tett így. Mikor Bornemisza azt javasolta, hogy a bécsi ABC tagjai közül minél többen települjenek át Szegedre, és vegyék át az ellenforradalmi akció vezetését, vagy akár alakítsanak maguk kabinetet (ez esetben Károlyi Gyula és minisztertársai lemondanak), azt Bethlen István visszautasította 1919. május 14-én, sőt annak támogatására szólított fel.²⁰¹

„A magyar politikai pártok alulírott tagjai felhívják [...] minden magyar honpolgárt, hogy az Aradon megalakult kormánnyal szemben bizalommal viseltessék és hogy azt mindaddig támogassa, amíg egy, az országos pártok bizalmára támaszkodó alkotmányos kormány létrehozatala lehetővé nem válik, amelyet később — a nemzetnek általános szövazati jog alapján való megkérdése után — egy, az alkotmányozó nemzetgyűlésen képviselt, az egész nép akaratan alapuló végleges kormány fog felváltani.”

Tehát az aláírók, összesen tizenhárom fő — Andrássy mellett Bethlen István, Gratz Gusztáv, Sigray Antal, Teleki Pál és mások a bécsi Antibolsevista Comitéből²⁰² — 1919. május 15-én kijelentették, hogy egyetértenek a proklamációval a korábbi pártállástól függetlenül, és fenntartás nélkül támogatják a kabinetet.²⁰³ A jelentősebb személyek közül egyedül Batthyány Tivadar maradt ki, aki állítólag maga aspirált Károlyi Gyula helyére,²⁰⁴ míg Gratz Gusztávnak arra hivatkozott, hogy azt gondolja, az aradi kabinet royalista (legitimista), és elutasítja a Káro-

¹⁹⁵ VARJASSY 1932: 57–58.

¹⁹⁶ HU-MNL-OL-K 32-27–28.

¹⁹⁷ VARJASSY 1932: 57–58.

¹⁹⁸ Május 13-án úgy tudták Szegeden, hogy már Bécsben tárgyal, az osztrák lapok szerint viszont csak 17-én érkezett meg. A *Neue Freie Presse* által közölt május 20-i nyilatkozata bevezetésében az olvasható, hogy aznap indult Szegedre. KELEMEN 1923: 143; *Neue Freie Presse*, 1919. május 20., 3; *Tages Post*, 1919. május 19., 1.

¹⁹⁹ *Neues Wiener Journal*, 1919. május 18., 1.

²⁰⁰ *Tages Post*, 1919. május 19., 1.

²⁰¹ GRATZ 1935: 207.

²⁰² HU-MNL-OL-K 32-35. Továbbá közli: KELEMEN 1923: 188.

²⁰³ GRATZ 1935: 208.

²⁰⁴ Batthyány erről memoárjában nem írt, csak arról, hogy felkérte Montgomery-Cuninghame, a bécsi brit katonai misszió vezetője egy ellenkormány alakítására, amelybe egy-két kommunistát, köztük Kun Bélát bevehetne, de ő visszautasította a lehetőséget. BATTHYÁNY 2017: 637–639; ROMSICS 1985: 580; ROMSICS 2023: 466.

lyi-féle népköztársaság vívmányait.²⁰⁵ Batthyány memoárjában is megismételte az akkor elmondottakat, valamint hozzátette, hogy nem csak az aradi proklamációval volt gondja, amelyben szerinte nem vettek tudomást a monarchia felbomlásáról, hanem a kormány összetételével is. Úgy látta, nem vállalhatják a felelősséget előre egy olyan kabinet tetteiért, amelyben több ismeretlen személy is helyet foglal.²⁰⁶ A harmadik Wekerle Sándor- és a Károlyi Mihály-kormány minisztere szerint utólag beigazolódtak aggodalmai, és utalt arra, hogy volt olyan tagja²⁰⁷ az aradi kabinetnek, aki később bíróság elé került.²⁰⁸

Feltételezhetően zajlottak egyeztetések a bankgassei puccs során a Tanácsköztársaság magyar követségéről szerzett 140 millió koronáról is, amelynek csak egy része állt rendelkezésre. Bornemisza május végén azt mondta Kelemen Bélának Szegeden, hogy a bécsi Antibolsevista Comité mintegy 90 millió koronát a rendelkezésükre tud bocsátani, illetve állítólag intézkedett, hogy 70 millió koronát egy belgrádi francia tiszt hozzon el az osztrák fővárosból.²⁰⁹ Végül az összegnek csak egy töredéke, 3 millió korona jutott el a dél-alföldi városba Teleki Pálon keresztül,²¹⁰ de az előbbiektől függetlenül. Még május közepén döntöttek arról, hogy Teleki fog csatlakozni a bécsi ABC képviselőjeként az aradi (szegedi) kormányhoz.²¹¹ A földrajztudós-politikus azonban csak június 2-án érkezett meg, így az újabb Károlyi-kabinetben kaphatott szerepet.²¹²

A (volt) császárvárosból elutazása előtt Bornemisza hosszabb interjút adott a *Neue Freie Presse*-nek. Habár megemlítette, hogy Aradon alakult meg a kormány, de már nem oda, hanem Szegedre²¹³ kívánt visszamenni. Elmondta, hogy utazásának célja az volt, hogy kapcsolatot teremtsen a délszláv államba, Ausztriába, csehszlovák területre menekült magyar politikusokkal. Ez sikerült, úgy vélte, a vezető személyek minden pártban támogatják a szegedi kormány²¹⁴ törekvéseit. Azt állította, hogy nem az antant kezdeményezésére jött létre a kabinet, a győztesek nem is támogatják őket, sőt Magyarország belügyének tekintik „az anarchia és a rend elemei” között zajló küzdelmet. A hivatalos elismerés hiányát nem tartotta problémának, mert más kormányokat sem ismertek még el a monarchia utódállamainak területén. Úgy látta, ha a Károlyi Gyula-kabinetnek sikerül ténylegesen hatalmat gyakorolni Magyarország egy részén, akkor már „de facto” létező kormánynak fogják azt tekinteni.²¹⁵ Valószínűleg abból fakadt-e remény, hogy Henri Allizé bécsi francia követ is ugyanerre tett utalást Gratz Gusztávnak, és megígérte, hogy ha ez bekövetkezik, akkor közbenjár az aradi kabinet de facto elismerése érdekében Párizsban.²¹⁶

²⁰⁵ GRATZ 1935: 209.

²⁰⁶ A feltétel nélküli támogatást Zichy Aladár gróf és Pallavicini György őrgrof javasolta. Batthyány csak az előbbi említette memoárjában. BATTHYÁNY 2017: 637; GRATZ 1935: 208.

²⁰⁷ Valószínűleg Bartha Ábelre gondolt.

²⁰⁸ BATTHYÁNY 2017: 635–637.

²⁰⁹ KELEMEN 1923: 192–193.

²¹⁰ TÓTH 2021: 52.

²¹¹ GRATZ 1935: 209.

²¹² TÓTH 2019b: 25–28.

²¹³ Végül mégis Aradra ment előbb. KELEMEN 1923: 186.

²¹⁴ Az eredeti szövegben is „Szegediner ungarischen Regierung” szerepel, azaz Bornemisza már szegedi kormányként tekintett a kabinetre.

²¹⁵ *Neue Freie Presse*, 1919. május 20., 3–4.

²¹⁶ GRATZ 1935: 206–207.

Bornemisza arról is nyilatkozott, hogy szerinte a Tanácsköztársaság hamarosan összeomlik a belső nehézségei következtében. Az aradi proklamáció második pontja alapján hangsúlyozta, hogy a szomszédos államokkal baráti kapcsolatokat kívánnak ápolni. Különösen igaz ez Német-Ausztriára, amely (akkor még) nem lépett fel Magyarországgal szemben területi követelésekkel. Már egy lecsökkent területű, elsősorban mezőgazdasági területekből álló Magyarországgal számolt, amely tud élelmiszer-felesleget termelni, és ennek köszönhetően az iparosodott Ausztriával jó gazdasági együttműködést alakíthatna ki.²¹⁷ Az interjúból egyedül ez utóbbit szemlélte a *Népszava*. A cikk szerzője gúnyosan megjegyezte, hogy

„a területi integritás jelszavával szédelgő hazaffyak egyik reménysége, szemhunyorítás nélkül belenyugszik a »megkisebbitett« Magyarországba».

Szerinte a politikus Német-Ausztria gyarmatává tenné az országot, de ebbe az ország proletariátusa nem nyugodna bele:

„Az ország elűzött urai bizonyára epedve várják Bornemisza »külügyminiszter« urat és társait; az ország ipari és földműves-szegényei azonban a bécsi nyilatkozatra nem felelhetnek mást, mint hogy fogcsikorgatva és puskájukat még szorosabbra fogva kiáltják oda a fehéreknek: csak a mi testünkön keresztül!”²¹⁸

A kormány további aradi „működése”

A külügyminiszter küldetésére vonatkozóan azonban nem találtunk utalást az első minisztertanácsi ülés jegyzőkönyvében. Szintúgy arra sem, hogy itt mondták volna ki Károlyi Gyula javaslatára, hogy a kabinet összes tagja a saját költségét maga fedezi, továbbá működésük csak ideiglenes, és addig tart, amíg eljutnak a magyar fővárosba, vagy alkalmasabb személyeknek át tudják adni tisztségüket — igaz, az előbbieket követték már magából a kiáltvány szövegéből.²¹⁹

A kormány ugyan csak néhány napot működött Aradon, de ez idő alatt igyekeztek megteremteni a szükséges pénzügyi alapokat. Solymossy pénzügyminiszter berendelte szolgálattételre az aradi pénzügyigazgatóság megbízott vezetőjét, Berzseny Béla helyettes pénzügyigazgatót, akinek javaslatára Csernátorny Jenőt²²⁰ és Oláh Albertet beosztotta tárcájának elnöki osztályára.²²¹ A létrejövő központi állampénztárnak Oláh lett a pénztárnoka és Csernátorny az ellenőre.²²² Összesen 794 ezer korona állt rendelkezésükre, ebből a magyarpécskai adóhivatal-

²¹⁷ *Neue Freie Presse*, 1919. május 20., 4.

²¹⁸ *Népszava*, 1919. május 22., 2.

²¹⁹ KELEMEN 1923: 228.

²²⁰ Néhol Csernátorny.

²²¹ Ez Kelemen Béla szerint még 1919. május 5-én történt. KELEMEN 1923: 500.

²²² KELEMEN 1923: 500.

tól származott 54 070 korona és 58 fillér, az araditól²²³ mintegy 440 ezer korona, emellett 300 ezer koronát „zsákmányolt” az Arad Megyei Csendőrség Battonyán.²²⁴

Az adóbeszedésről egyedül Bartha Ábel tett említést: a kormány mintegy 150 ezer koronát gyűjtött össze a világháború után a helyi gazdáknak kiadott, de addig ki nem fizetett kincstári lovak vételára után, ebben bányavölgyi Éber Viktor nyugállományú huszárezredes segítette a kabinetet²²⁵ — ez a bevétel valószínűleg az aradi 440 ezer korona része lett.

Az előbb említett „hivatalos kasszán” felül még önkéntes adományok is rendelkezésre álltak. Ez Kelemen Béla szerint másfél millió koronát tett ki, és mintegy felét elvitte Szegedre Solymossy pénzügyminiszter. Azonban később ezt a pénzt nem volt hajlandó átadni a P. Ábrahám-kormánynak, hanem utóbb inkább visszajuttatta az adományozóknak.²²⁶ Sz. Szigethy nem tartotta kizárhatónak, hogy a teljes összeg nem állt rendelkezésre, egy részét csupán felajánlották, de nem fizették be.²²⁷ Magunk is egyetértünk e feltételezéssel, s valószínűnek tartjuk, hogy a ténylegesen biztosított összeg megegyezett azzal a 850 ezer koronával, amelyet az Arad Megyei Csendőrség részére biztosítottak a helyi kereskedők Paál Jób szerint.²²⁸ A fenti összegnek levéltári nyoma nincs, de valószínűsíthető, hogy nem költöttek belőle, vagy csak minimális összeget használtak fel, ha a másfél millió korona „mintegy fele” megmaradhatott.

Paál Jób említést tett arról is, hogy az első minisztertanács előtt Gábor Ferenc levelet adott át Pálmainak, amely szerint Krausz Simon és bankártársai ötmillió koronával támogatják a kormányt, ha az „sikeres akciót kezd a bolsevisták ellen.”²²⁹ Ehhez az összeghez azonban nem jutottak hozzá, bár Gábor később a szegedi kormányt anyagilag támogatta.²³⁰

Május 7-én Bartha Ábel belügyminiszter minden állami, törvényhatósági és tanügyi hivatalnál elrendelte a bizalmi-férfi rendszer megszüntetését, ettől kezdve a panaszaikkal az érintett tisztviselők és más munkavállalók Varjassy Lajos kormánybiztoshoz fordulhattak.²³¹ Valószínűleg erre utal Bartha a memoárjában és Paál Jób a riportkötetében, amelyek szerint a belügyminiszter feloszlatta a szakszervezeteket, és megtiltotta a köztisztviselőknek a belépést. A zszurnaliszta kötete alapján e lépést az aradi munkásság felháborodással fogadta.²³²

Az aradi kormány az intézkedéseinek többségénél a 1912. évi LXIII. törvénycikkre (*A háború esetére szóló kivételes intézkedésekről*)²³³ hivatkozott. E törvényből kiindulva hirdette ki a belügyminiszter a minisztertanács határozata alapján a statáriumot 1919. május 8-án.²³⁴ A dokumentum szerint rögtönítélő bíróság elé kerülnek, és bizonyítottság esetén halálbüntetéssel sújtandóak a következő bűncselekmények elkövetői (aláhúzással jelölve, amely az eredeti törvényben nem szerepel): lázadás, gyilkosság, szándékos emberölés, közegészség ellen halál okozásával elkövetett büntett, rablás, lopás (fosztogatás) büntette, szemérem elleni büntettek

²²³ Sz. Szigethy 420 000 koronát írt, de ez csak elgépelés vagy számítási hiba. Sz. SZIGETHY 1942: 9.

²²⁴ KELEMEN 1923: 504; Sz. SZIGETHY 1942: 9.

²²⁵ BARTHA 1920: 36–37.

²²⁶ KELEMEN 1923: 502.

²²⁷ Sz. SZIGETHY 1942: 10.

²²⁸ PAÁL 1919: 23.

²²⁹ PAÁL 1919: 22.

²³⁰ KELEMEN 1923: 503.

²³¹ HU-MNL-OL-K 573-15.

²³² BARTHA 1920: 36; PAÁL 1919: 23.

²³³ 1912. évi LXIII. tc.

²³⁴ BARTHA 1920: 35; HU-MNL-OL-K 573-46–52.

(erőszakos nemi közösülés, megfertőzés), gyújtogatás, a vízáradás okozásának büntette, vaspályákon, távirodákön (illetve távbeszélőn) vagy hajókön elkövetett közveszélyes cselekmények büntette, hatóság elleni erőszak büntette, magánosok elleni erőszak büntette, magánlaksértés büntette. A felsorolásból hiányzik²³⁵ — az eredeti törvényhez képest — a hűtlenség büntette, de ez valószínűleg csak véletlenül maradhatott ki.²³⁶ Természetesen a gyakorlatban ennek megvalósítása nem történt meg, sőt még hónapokig foglalkoztak a rendelet „farigcsálásával” a szegedi kormányok is, de az még 1919. augusztus 12-én is a „függőben” kifejezéssel volt ellátva.²³⁷

Szintén az 1912. évi LIII. tc. alapján neveztek ki több kormánybiztost. Salacz Gyula főszolgabíró Csanád vármegye,²³⁸ Green Nándort²³⁹ Arad város és az azonos nevű vármegye kormánybiztos-főispánjává²⁴⁰ nevezte ki a kormány,²⁴¹ de ténylegesen egyikük sem tudta a hatalmat gyakorolni. Krassó-Szörény vármegye és Szeged városa esetében a kormánybiztosi állást nem töltötték be.²⁴²

Paál Jób úgy látta, hogy a kabinet egyetlen tényleges eredménye a nyomdászsztrájk leszerelése volt²⁴³ — ez a *Gyógyszerési Közlöny* szerint Bársony Elemérnek volt köszönhető:

„Ez a siker annyira jelentős volt, hogy az érdekeltek küldöttségileg jelentették ki a miniszterelnök előtt, miképp Bársony nagyszerű munkája után a kabinetet teljes erejükből támogatni készek”²⁴⁴

—, de a kijelentés forrásértékét némileg megkérdőjelezi, hogy a többi miniszter meg sem említi a visszaemlékezésében sem Bársony szerepét, sem magát a sztrájkot.

A Magyar Hadügyminisztérium részéről a toborzás megkezdését is tervezték, de május 8-án még a belügyminiszter nem tudta meghatározni, hogy pontosan mely településeken tehetik ezt meg.²⁴⁵

Azt viszont már ekkor lehetett tudni, hogy hol nem. Fülöpp Béla és Pálosi Dénes — a minisztertanács határozata alapján — visszautazott Temesvárra május 6-án,²⁴⁶ és 7-én jelentkeztek a szerb kormánybiztosnál, Martin Filiponnál. A két miniszter a megszálló szerb katonai csapatok parancsnokságával kívánt egyeztetni, és írásbeli előterjesztést készítettek a magyar ellenforradalmi hadseregbe való toborzás ügyében.²⁴⁷

Még aznap este válaszolt a szerb kormánybiztos: sem ő, sem a csapatparancsnokság nem kapott hivatalos értesítést a „magyar nemzeti kormány megalakulásáról”, ezért a toborzást

²³⁵ Öt német vagy magyar nyelvű példány maradt fenn a hirdetményből, tartalmuk megegyezik.

²³⁶ HU-MNL-OL-K 573-46-52.

²³⁷ HU-MNL-OL-K 573-28-40.

²³⁸ HU-MNL-OL-K 573-8.

²³⁹ Néhol Grén, a halotti anyakönyvi bejegyzésben Greén.

²⁴⁰ BARTHA 1920: 35–36.

²⁴¹ Csak az előbbi kinevezése maradt fenn 1919. május 7-i dátummal. Bartha Ábel szerint mindkettejüket ő nevezte ki. A megmaradt kinevezés is a Belügyminisztérium anyagában található, de azon Károlyi Gyula miniszterelnök aláírása olvasható.

²⁴² HU-MNL-OL-K 573-11-13.

²⁴³ PAÁL 1919: 23.

²⁴⁴ *Gyógyszerési Közlöny*, 1919. november 15., 205–206.

²⁴⁵ HU-MNL-OL-K 573-60-63.

²⁴⁶ KELEMEN 1923: 229.

²⁴⁷ HU-MNL-OL-K 32-26.

nem engedélyezi, s egyben vagyonek Kobzással fenyegette meg a két politikust, ha utasítását nem tartják be. Szerinte az, hogy az aradi francia parancsnokság hozzájárulásával jött létre a kabinet, nem jelent semmit, mert

„nekik [értsd: a szerbeknek — T. M.] a francziákhoz semmi közük és a francziák által kiállított engedélyeket el nem ismerik”.

Azt állította, hogy az ő előzetes engedélye kellett volna mind az Aradra utazáshoz, mind a kormányban való részvételhez — az előbbiekkal összefüggésben pedig rendőri felügyelet alá helyezte Fülöppöt és Pálosit, egyben megtiltotta nekik Temesvár elhagyását.²⁴⁸ A barátságatlan válasz összefügghetett azzal is, hogy a Polgári Tanács okozta — a megszállás nyugalma zavaró — „gondok” nem oldódtak meg. A temesvári magyar polgármester emlékiratai szerint Heegn főispán egyenesen azzal fenyegetőzött, hogy „meg fog lakolni” Fülöpp Béla azért, mert „most miniszternek nevezeti magát”.²⁴⁹

Május 8-án Károlyi Gyula egy-egy azonos tartalmú levelet írt Filiponnak és a bánáti szerb erők parancsnokának, Pantelija Panta Grujity²⁵⁰ tábornoknak, amelyeknek a magyar és a francia nyelvű pizkozatai fennmaradtak. Leveleiben leírta, hogy Aradon antibolsevista kormány alakult, amely jó kapcsolatot kíván kialakítani az antant államokkal, és ennek jegyében utazott Belgrádba tárgyalni a kabinet külügyminisztere. Felsorolta a négy temesvári illetőségű miniszterét, illetve államtitkárát, és kérte, hogy segítse a kormánybiztos és a parancsnok Szegedre, azaz a kormány új állomáshelyére jutását.²⁵¹

Habár Filipon azt mutatta, hogy nem veszi komolyan a francia megszállókat, természetesen figyelembe kellett vennie őket. A két miniszter a francia katonai parancsnokság segítségét kérte, amely kiállította az utazási igazolványt. Ezt két nappal később a szerb kormánybiztos is láttamozta, így megszűnt az internálásuk.²⁵²

A kormány a német származású nemzetiségi miniszter és szintén német államtitkára kinevezésével a bánáti svábokat próbálta megszólítani. A helyi lapok közül a sváb közösség jövőjét a magyarsággal együtt elképzelő *Schwäbische Volkspresse* üdvözölte a kormányt, közölte annak proklamációját, és megszólaltatta Fülöpp Bélát. Velük szemben a pángermán *Deutsche Wacht* „nem eléggé németnek” tartotta Hemment, és elégedetlen volt a kabinettel.²⁵³

Úgy tűnt viszont, hogy a románok kedvezően fogadták az aradi kormány megalakulását — legalábbis ezt írta de Lobit május 7-én a nagyszebeni román Kormányzótanács²⁵⁴ egyik meg nem nevezett tagja²⁵⁵ által közölt információk alapján.²⁵⁶ De Lobit kincstári optimizmusa meglepő, hiszen tudhatta, hogy Aradra a románok akarnak bevonulni, és egy visszaemlékezés szerint maga de Gondrecourt is azért tanácsolta a Szegedre költözést a kabinet tagjainak, mert

²⁴⁸ HU-MNL-OL-K 32-26.

²⁴⁹ GEML 1924: 141.

²⁵⁰ A legtöbb korabeli magyar forrásban Gruics.

²⁵¹ HU-MNL-OL-K 32-27-29.

²⁵² KELEMEN 1923: 229.

²⁵³ JAKABFY—PÁLL 1939: 45.

²⁵⁴ Erdély, Bánság és Partium Kormányzótanácsa, románul Consiliul Dirigent al Transilvaniei, Banatului și ținuturilor românești din Ungaria.

²⁵⁵ Valószínűleg dr. Ioan Suciú lehetett e személy. *Nagyszeben*, 1919. május 13., 161.

²⁵⁶ ÁDÁM—ORMOS 1999: 296.

a románok nem örültek a kormány megalakításának.²⁵⁷ Ioan Sociu ugyan valóban azt javasolta, hogy tárgyaljanak a kormánnyal (hívják meg Varjassyt Nagyszebenbe), de közben a román csapatok bevonulását sürgette, mert szerinte bármikor lemészárolhatják a városban lézengő „volt vörösgárdisták” a helyi románokat.²⁵⁸ Pár nappal később be is igazolódott Mezőhegyesen, hogy mit jelent a „kedvező fogadtatás”.

A „mezőhegyesi baleset”

Mint korábban említettük, gyakorlatilag már a kezdetektől fogva egyértelmű volt, hogy a nemzeti kormánynak át kell tennie a székhelyét Szegedre Arad várható román megszállása miatt.

A város egyelőre még a franciák kezében volt, viszont a makói hídfőhöz már a románok megszállta vasútvonalon keresztül vezetett az út. Az utazáshoz az Aradi és Csanádi Egyesült Vasutak két vonatot bocsátott a kormány rendelkezésére, a kabinet szerelvényét (a cég díszkocsijával) Koromzay Frigyes, a vállalat vezérigazgatója vezette.²⁵⁹

A kormányt segítve Saint-Laumer százados Arad vármegye Román Nemzeti Tanácsához²⁶⁰ fordult, s kérte, támogassák a kabinet eljutását Szegedre. Az áthaladási engedélyt, amelynek kiállításához a nagyszebeni román Kormányzótanács (helyesebben valószínűleg a kiküldöttje)²⁶¹ is hozzájárult, dr. Romul Veliciu mint Arad vármegye prefektusa állította ki.²⁶² Dr. Sever Miclea,²⁶³ a tanács titkára önként vállalta, hogy elkíséri a kormányt.²⁶⁴ Az aradi ügyvéden kívül egy francia főhadnagy is a kíséretbe került.²⁶⁵

Az 1919. május 8-án Aradon kiállított „Szabad utazási engedély” szövegében Veliciu hangsúlyozza, hogy az „új magyar kormány” „kizárólag a volt Magyarország tiszta magyar területére” alakult meg „a francia haderő védelme alatt”.

„Miután általános érdek, hogy a bolsevizmus minden területen leveressék, ennek szolgáltatásban állott az újonnan alakult magyar nemzeti kormány és ugyancsak ennek támogatására az aradi magyar hadsereg és csendőrség is eltávozik Aradról”

— állt a dokumentumban. Veliciu a nyílt parancsban kérte, hogy mind a katonai, mind a polgári román hatóságok engedjék szabadon távozni a kabinetet és kíséretét. Összesen 30 főt sorolt fel név szerint (elsősorban minisztereket, államtitkárokat), illetve általánosságban kitért a hadügyminisztérium 25 fegyvereit vivő tisztjére és 50 fegyvertelen altisztjére, illetve közkatonájára.²⁶⁶ Közülük nem mindenki utazott a vonaton, így a listán szereplő miniszterek közül

²⁵⁷ RÓNA 1930: 772.

²⁵⁸ L. BALOGH 2020: 162–163.

²⁵⁹ KELEMEN 1923: 229; PAÁL 1919: 24.

²⁶⁰ Consiliului Național Român din comitatul Arad.

²⁶¹ Minden bizonnyal ez itt is azt jelentette, hogy dr. Ioan Sociu támogatólag nyilatkozott az utazásról.

²⁶² BARTHA 1920: 38.

²⁶³ Magyaros formában dr. Miklea vagy Miclea Szevér (1885–1934) aradi román ügyvéd. Varjassy szerint a tanács vezetője volt, egy román nyelvű életrajzban viszont a szervezet titkáráként szerepel.

²⁶⁴ VARJASSY 1932: 58.

²⁶⁵ KELEMEN 1923: 229.

²⁶⁶ BARTHA 1920: 38–40.

Fülöpp Béla és Pálosi Dénes már nem tért vissza Aradra május 9-ig, illetve két miniszter hiányzott a névsorból: Bornemisza Gyula a bécsi útja miatt, valamint Varjassy Lajos, aki saját autóval rendelkezett.²⁶⁷

A két vonaton azonban ennél többen utaztak. A belügyminiszter által kiállított kétnyelvű (francia és magyar) igazolványok közül kettőn említik a különvonatot: egy május 6-ai és egy május 8-ai dátummal ellátottn.²⁶⁸ Fennmaradt egy 26 névből álló, május 8-ai datálású lista, amely valószínűleg szintén a vonaton belügyminiszteri jóváhagyással utazó személyeket tartalmazza. Közülük többen igazoltan eljutottak Szegedre, így a későbbi különítményes Vannay László hadnagy és Gábor Ferenc banktisztviselő, főhadnagy is, az utóbbi volt a két említett igazolvány egyike.²⁶⁹ Néhány személy szerepel mind a 26-os listán, mind a Veliciu-féle nyílt parancson, közülük tartozott Schartner Sándor belügyi fogalmazó, dr. Lukács István²⁷⁰ miniszterelnöki fogalmazó, Wekerle Géza miniszterelnöki titkár, ezenfelül gróf Csáky Andor az előbbi, míg felesége az utóbbi dokumentumon szerepel.²⁷¹ Többen nem szerepelnek egyik listán sem, pedig a vonaton utaztak.²⁷² Az altiszti és tiszti kíséret egészét Kelemen Béla és Barabás Béla száz főben adta meg, míg Paál Jób 68 tisztet és 200 főnyi legénységet említett.²⁷³

Varjassy Lajos Eckhardt Tiborral, a Csáky-házaspárral²⁷⁴ és egy francia tiszttel személygépkocsival indult útnak Pécskán és Nagylakon keresztül Makó felé, ahol a kormány fogadását kívánták előkészíteni. Óvatosságból az aradi kormánynak fegyvereket és lőszereket szállító francia teherautókat követték, így gond nélkül megérkeztek Makóra.²⁷⁵

Fülöpp Béla és Pálosi Dénes május 9-én autót akart kölcsönözni a temesvári polgármestertől, aki azonban megtagadta azt, ahogy azt is, hogy a délszláv megszállók által okozott károkról adjon hivatalos nyilatkozatot.

„Egyébként is kértem, hogy Temesvárt és engem ne keverjenek bele akciójukba, mert a megszálló szerb hadsereg és a főispánok az ő miniszterségüket nem ismerik el, már pedig nekünk a közbéke és nyugalom érdekében fenn kell tartanunk a szerbekkel a jó viszonyt”

— írta visszaemlékezéseiben Geml József.²⁷⁶ A két miniszter végül május 12-én érkezett meg Szegedre Tubán Tibor, Augner István és Saárossy-Kapeller Oszkár társaságában.²⁷⁷

Az aradiak két vonata május 9-én indult el: Barabás Béla és Paál Jób szerint a Szabó Zoltán vezette, katonákkal, csendőrökkel, fegyverekkel és munícióval megtöltött vonat reggel 6-kor hagyta el az állomást, de azt feltartóztatták Mezőhegyesen a román megszállók. A nemzeti tanács utazási engedélyén 10 óra szerepel, Paál 11 órát adott meg a második vonat indulása

²⁶⁷ VARJASSY 1932: 60.

²⁶⁸ HU-MNL-OL-K 573-71., 79.

²⁶⁹ HU-MNL-OL-K 573-66., 79.

²⁷⁰ Néhol Lukács.

²⁷¹ BARTHA 1920: 39–40; HU-MNL-OL-K 573-66.

²⁷² BARTHA 1920: 39–40; KELEMEN 1923: 229–230.

²⁷³ BARABÁS 1929: 163; KELEMEN 1923: 229; PAÁL 1919: 24.

²⁷⁴ Nem egyértelmű, hogy kikre utal Varjassy. Gróf Csáky Andor már május 8-án Szegeden volt. KELEMEN 1923: 128.

²⁷⁵ BARABÁS 1929: 163; VARJASSY 1932: 60.

²⁷⁶ GEML 1924: 140.

²⁷⁷ KELEMEN 1923: 140.

tekintetében, míg Varjassy azt írta, a mintegy 70 km-re lévő Makóra várták már ez utóbbi időpontra a minisztereket.²⁷⁸

A második vonat utasai Pécskán kaptak értesítést arról, mi történt az első szerelvénnel Mezőhegyesen, de — bízva az aradi románok engedélyében, illetve a személyes román (és francia) kíséretben — folytatták az útjukat.²⁷⁹ Gheorghe Rambela őrnagy, a 2. călărași lovas-ezred I. osztályának parancsnoka azonban a második vonatot is feltartóztatta.

„Az előző katonai vonat ablakaiból átszólnak az utasok, hogy baj van, nem engednek tovább. A mezőhegyesi pályaudvar tele van román katonasággal, akik fegyverrel kezükben várják a parancsot, sőt gépfegyverek sorjában ásítoznak a berobogó vonat elé. Megállunk. Harsány kiáltások, hogy nem szabad kiszállani senkinek sem. A mozdonyt lekapcsolják a szerelvényről, elviszik, nehogy erővel birtokba vehessük”

— emlékezett vissza Barabás Béla. Hiába tiltakozott a kísérő francia tiszt és Miclea, Rambela kijelentette, hogy csak Bukarest engedélyével haladhatnak tovább a vonatok. Néhány órán át még leszállni sem engedték a minisztereket, majd a román katonák sorfala között mehettek

„az állomással szemben lévő elég kényelmes vendéglőbe ebédelni, vacsorálni.”²⁸⁰

Néhány kortárs és egyes miniszterek Varjassy Lajos „ármánykodásait” sejtették a feltartóztatás mögött. Azt állították, hogy — jó román kapcsolatait kihasználva — szándékosan csalta őket törbe. Erre azért volt szükség, hogy közben Szegeden társait megkerülve tárgyalhasson,²⁸¹ vagy akár saját maga lehessen a miniszterelnök. A volt kereskedelemügyi miniszter memoárjában e vádra, amely a romániai magyar sajtóban is előkerült, úgy reagált, hogy az

„amilyen aljas, épp oly nevetséges is. Ha az aradi kormány miniszterelnöke akartam óhajtottam volna lenni, ezt a kívánságomat minden intrika nélkül elérhettem volna, főleg a franciáknál élvezett befolyásom következtében.”²⁸²

Paál Jób és Barabás Béla elsősorban Szabó Zoltán hadügyminisztert tette felelőssé az események miatt. Kelemen Béla is részletesen bemutatja ezt az „alternatívát”: eszerint Saint-Laumer közvetítette a román katonai vezetőség azon kérését, hogy fegyvert és muníciót ne vigyenek magukkal. Ennek ellenére ezt nem tartották be, egy (Paálnál kettő) vagon megraktak munícióval és fegyverekkel. Szabó a tiszteket is arra biztatta, hogy hozzák el az oldalfegyvereiket — igaz, ez utóbbit nem is tiltotta az Arad megyei román prefektus nyílt parancsa. Kelemen úgy vélte, a románok kémeik útján értesülhettek a hajnali berakodásról, ezért már felkészülten várták Mezőhegyesen a vonatokat.²⁸³

²⁷⁸ BARABÁS 1929: 164; BARTHA 1920: 40; VARJASSY 1932: 60.

²⁷⁹ KELEMEN 1923: 229.

²⁸⁰ BARABÁS 1929: 164–165.

²⁸¹ A kérdéssel bővebben foglalkozom az alábbi, megjelenés előtt álló tanulmányomban: TÓTH 2024b.

²⁸² VARJASSY 1932: 61.

²⁸³ BARABÁS 1929: 163–164; KELEMEN 1923: 229; PAÁL 1919: 41–42.

Varjassy és Eckhardt szerint csak az egyik probléma volt a teljes felfegyverzetségi, valójában a katonai parancsnokság engedélye hiányzott az átutazáshoz. A feltartóztatás híre gyorsan terjedt, a kereskedelemügyi miniszter és Eckhardt még aznap jelezte a problémát a véletlenül pont Makón tartózkodó Charpy tábornoknak, aki a román térparancsnokhoz, Constantin Brătianu huszárőrnagyhoz irányította őket. A tiszt kijelentette, hogy az ügy politikai kérdés, Bukarest nélkül nem tehet semmit.²⁸⁴

Barabás két lehetőséget vázolt fel az internálás okaként: vagy a románok így akarták megakadályozni, hogy a magyarok önerővel és francia segítséggel döntsék meg a Tanácsköztársaságot, s helyettük ezt ők tehessek meg, vagy azért lettek elfogva, mert Kun Bélának kérték a kiadatásukat, sőt ezért cserébe területi engedményeket is adtak volna, de ez utóbbit ő maga sem tartotta hihető lehetőségnek.²⁸⁵

Az egyértelmű, hogy mind a kormányra, mind az Arad megyei csendőrségre fenyegetésként tekintett a román hadsereg. Az elfogatás pontos oka az Erdélyi Csapatok Parancsnokságának²⁸⁶ hadinaplójában sem lett megfogalmazva, de a május 9-i bejegyzésben leírtak közelebb vihetnek minket a válasz megadásához. Ebben beszámoltak arról, hogy Aradról elindult katonai kísérettel a kabinet, és Makón a kormányt éltető falragaszok jelentek meg. Azt is állították, hogy Károlyi Gyulának kapcsolat tartanak fenn Kun Béla titkárával, és „bolsevista alapelveket” vallanak.²⁸⁷

Azt gondoljuk, a bemutatott visszaemlékezéseket és forrásokat vizsgálva elvethető az a vád, hogy Varjassy akarta törbe csalni minisztertársait. Felmerülhet lehetőségként, hogy a román katonai és az Arad megyei politikai hatóságok nem egyeztettek egymással, vagy ha igen, akkor pont ezzel mutatta meg a hadsereg, hogy a valós irányítás a kezükben van. Az első vonat feltartóztatása még érthető lenne a fegyverek szállítása miatt, de nem magyarázza meg a második szerelvény feltartóztatását, s főleg az utasok többhetes fogságát. Nem zárható ki, hogy más volt az aradi és a regáti román politikusok szándéka — az előbbieket örültek a kabinet távozásának, hiszen ezzel egy súlyos akadályt háríthattak el a város román megszállása elől, míg Bukarest már magának a kormánynak a létét is veszélyesnek érezte. Nem tartjuk elvethetőnek azt a lehetőséget sem, hogy a románok szándékosan csalták törbe a szegedi kormány tagjait — a fegyverszállítás csupán egy ürügy volt. A legvalószínűbb, hogy ez a lépés (Bukarest jóváhagyásával) tisztán katonai akció lehetett, de nem zárható ki az sem teljes mértékben, hogy a vármegyei politikai elit és a hadsereg együttműködésében valósult meg.

A szegediek és az aradiak a mezőhegyesi fogság alatt

A románok a katonákat, köztük Szabó Zoltán hadügyminisztert és további 28 főt — minisztereket, államtitkárokat, miniszteri beosztottakat, a miniszterek kíséretének tagjait, valamint Koromzayt — helyben internálták.²⁸⁸ Sever Micleát nem találtuk meg a Kelemen által felsorolt

²⁸⁴ VARJASSY 1932: 61; ECKHARDT 1922b: 5–6.

²⁸⁵ BARABÁS 1929: 165.

²⁸⁶ Comandamentul Trupelor din Transilvania.

²⁸⁷ CIUBOTĂ—NICOLESCU—ȚUCĂ 1998: 194.

²⁸⁸ KELEMEN 1923: 229–230.

internáltak között, habár ő is a foglyok közé került; Bartha Ábel szerint csupán azért, hogy könnyebben kihallgathassa őket, de nem zárható ki, hogy valójában a hadsereg és a (vármegyei) polgári hatóság hatásköri vitájának áldozata lett. Egy román újságban arra utaltak, őrizetbe vétele összefüggött azzal, hogy a magyarok segítője volt.²⁸⁹

Két napig a vagonokban tartották őket fogva, majd egy-egy kincstári épületben — a civileket a Kantár nevű nőtlentishti-lakban, a katonákat egy szomszédos házban — helyezték el Mezőhegyesen.²⁹⁰ Rambela 1919. május 11-én adta ki első parancsát. Ebben megtiltotta, hogy az élelmet behozók kivételével bárki is belépjen az internáltak helyiségeibe. Elrendelte az összes ajtó és ablak bezárását minden nap este 9-kor. A szobák ajtajára ki kellett függeszteni a lakók névsorát. Meghatározta a fogyasztható alkoholmennyiséget: a legénység (beleértve az altiszteket) nem ihatott, a főtiszték (alhadnagytól századosig) ebéd és vacsora idején 250 gramm (2,5 deciliter) alkoholt kaptak, míg a törzstisztek és a miniszteri tagok esetében nem volt korlátozás. Az utasítást megszegő internáltakat (és velük együtt az őrpáncsnokot) haditörvényszékkel fenyegette meg a katonatiszt.²⁹¹

A kultuszminiszter megörökítette memoárjában, hogy nemcsak a lefekvést és az étkezést szabályozták szigorúan, hanem csak rövid időre, fegyveres kísérettel mozdulhattak ki az épületből.²⁹² Egy-egy szobában több minisztert is elhelyeztek, gróf Károlyi Gyula szobatársa báró Solymossy Lajos lett. Egy aradi tudósító szerint a miniszterek, valamint Koromzay és Berzsenyi szabadon sétálhattak a Kantár kertjében, könyvekhez és újságokhoz juthattak.²⁹³ A helyi lakosság barátságosan viszonyult hozzájuk:

„A Mezőhegyesen lakó kincstári méntelep és gazdaság tisztikara nagy részvétellel volt sorunk iránt s igyekeztek fogságunkat figyelmességükkel enyhíteni”

— írta Barabás.²⁹⁴ A minisztertanács üléseit is megtartották, amelynek tényét Kelemen Béla naplójában gúnyosan, idézőjelbe téve jegyezte fel.²⁹⁵

A szegedi ellenforradalmárok kezdetben kifejezetten ellenségesen viszonyultak az aradi kormányhoz. Kelemen Béla május 7-én szerzett tudomást az aradi kabinet megalakulásáról, s az alábbi jegyezte fel:

„Aligha lehet a dolgot komolyan venni. Ilyen helyi alakulás minden városban létesülhet.”²⁹⁶

Béatrix városkormányzó még aznap arról tájékoztatta Szombathelyi Béla magyar állomásparancsnokot, hogy másnap a Károlyi-kormány Szegedre érkezik, de ez elmaradt, csupán má-

²⁸⁹ BARTHA 1920: 43; *Gazeta Transilvaniei*, 1919. május 25., 2.

²⁹⁰ BARABÁS 1929: 164; BARTHA 1920: 42; *Keleti Újság*, 1919. május 18., 1.

²⁹¹ HU-MNL-OL-K 573-87-92; BARTHA 1920: 43.

²⁹² BARABÁS 1929: 164.

²⁹³ *Keleti Újság*, 1919. május 18., 1.

²⁹⁴ BARABÁS 1929: 164.

²⁹⁵ KELEMEN 1923: 174.

²⁹⁶ KELEMEN 1923: 119.

jus 9-én érkezett meg a kormányból Varjassy és Eckhardt.²⁹⁷ Ekkor a szegedi ABC határozatot hozott az aradi kormány ügyében. Eszerint csak a bécsi ABC végrehajtó bizottsága az egyetlen, amelyet minden politikai párt „az ország sorsának és politikájának irányítására teljhatalommal” ruházott fel, s ennek albizottságai szerveződtek az ország különböző területein — beleértve az aradi ellenforradalmi mozgalmat is (ki nem mondva: az aradi Union Sacrée-t). Kijelentették a szegediek, hogy az aradi kabinet „a törvényes alapnak még a látszatával sem bír”, nem gyakorolhatja a végrehajtó hatalmat, nem képviselheti a törvényhozást: „az Aradon állítólag megalakult kormányt önkormánytnak tekinti, azt a nemzet képviselőének el nem ismeri”. Minderről pedig nem Varjassy Lajos kereskedelemügyi minisztert, hanem Varjassy Lajos kormánybiztost értesítették, egyben felszólították, hogy utasítsa Bornemiszt és Augnert arra, hogy a szerb kormánnyal ne kössenek semmilyen megállapodást addig, amíg a szegediek nem kapnak értesítést a bécsi ABC-től.²⁹⁸

Kelemen Béla és Varjassy Lajos személyesen találkozott május 10-én, ahol az aradi miniszter hangsúlyozta, hogy nem végleges a kabinet összetétele, a szegediek személyi kívánságait figyelembe kívánják venni. Kelemen Károlyival akart tárgyalni, Varjassy arról tájékoztatta őt, hogy a kabinet tagjai este már Szegeden lesznek, mert de Gondrecourt Belgrádból kapott utasítást arra, hogy elhozza őket.²⁹⁹ Az aradi városkormányzó kérését azonban Bukarestre hivatkozva ugyanúgy elutasították:³⁰⁰ a mezőhegyesi fogságban lévők helyett csak a kormány Temesvárról érkező tagjai jelentek meg a városban, akik már május 14-én új kormányt akartak alakítani az aradi kabinet ott tartózkodó tagjaiból, valamint a szegediekből. Végül megegyeztek abban, hogy létrehoznak egy közös bizottságot. Az aradi kormány öt (Varjassy, Saárossy-Kapeller, Fülöpp, Pálosi, Eckhardt), a szegedi ABC végrehajtó bizottságát három (Kelemen, Szombathelyi, Back Bernát nagyiparos), a bécsi ABC-t egy (Gömbös), az országos magyar szövetkezett pártokat szintén egy (Hencz Károly) fő képviselte. Megegyeztek abban, hogy egy minden pártot és társadalmi osztályt képviselő, nemzeti elven alapuló kormányt tartanak kívánatosnak, és a bécsi Antibolsevista Comitével összhangban szeretnének működni.³⁰¹

Károlyi Gyuláék internálása ellenére Eckhardt Tibor levélben kapcsolatba tudott lépni a Mezőhegyesen ragadtakkal. A miniszterelnök 1919. május 16-án megtiltotta a Szegeden lévő kormánytagoknak az önálló működést, és a Kelemen Bélával való együttműködést írta elő számukra.³⁰² Az előbbire hivatkozva az időközben megalakult szegedi Union Sacrée május 21-én tartott gyűlésén kormányzóbizottságot választottak, hattagú végrehajtó bizottsággal és húszfős kormányzótanáccsal. A végrehajtó bizottság elnöke a távollévő, de a következő napokra várt Teleki Pál lett. A földrajztudós-politikuson kívül Bécset Gömbös, Temesvárt Fülöpp, Aradot Varjassy, Budapestet Hencz, Szegedet pedig Kelemen képviselte.³⁰³

Közben újabb szigorítást jelentett az aradi hírlapíró látogatásának másnapján, május 18-án Rambela következő parancsa. Ebben a tisztt, „az internáltak részéről a román katonákkal szemben rosszakaratot tapasztalva”, megtiltotta, hogy azok — beleértve mind a katonákat,

²⁹⁷ KELEMEN 1923: 121; VARJASSY 1932: 61.

²⁹⁸ KELEMEN 1923: 134.

²⁹⁹ KELEMEN 1923: 136.

³⁰⁰ ECKHARDT 1922b: 6.

³⁰¹ KELEMEN 1923: 146–147.

³⁰² KELEMEN 1923: 161.

³⁰³ TÓTH 2019a: 36.

mind a polgári személyeket — román katonákkal kommunikáljanak. A tilalom megszegőit ismét haditörvényszékekkel fenyegette meg.³⁰⁴

A miniszterek közül Bartha Ábel idő előtt, angolosan távozott: a Nádaskay István csendőr főhadnagy által becsempészett női öltözetben, majd vasutas egyenruhában május 21-én elhagyta Mezőhegyest, és másnap Szegeden jelentkezett.³⁰⁵ Szökése felesleges volt, május 22-én elengedték a kormány tagjait és kíséretüket, akik visszatérhettek Aradra.³⁰⁶ Négy polgári személyt továbbra is őrizetben tartottak tíz napig, Kelemen Béla szerint azért, mert nevük nem szerepelt a nyílt parancson. Azonban csupán húsz fő található meg mind a Veliciu-féle nyílt parancsban, mind a Kelemen által közölt internált névsorban: Koromzay Frigyes, Kósa Olivér, Lőcs Gyula, Neustadt Emil hiányzott az előbbi listáról.³⁰⁷ A 26 fős belügyminiszteri névsoron ugyan Kósa volt az első helyen, de a rögtön utána következő Gábor Ferencet mégis ott tartották a románok.³⁰⁸ Igaz, ez utóbbi összefügghetett azzal, hogy Kelemen Béla „aradi uraktól” nyert értesülése szerint Gábor nemcsak az első világháború alatt szolgált a városban, hanem ott maradt még Károlyi Mihály hatalomra jutása után is, s a vármegyében a „Gábor-különítmény” „hatékonyan közreműködött” a környékbeli zsidó kereskedőket, kocsmárosokat, földbirtokosakat előszeretettel megtámadó — a korabeli forrásokban csőcseléknek³⁰⁹ nevezett — elemekkel szembeni fellépésben.³¹⁰ A helyi Román Nemzeti Tanács vádjai szerint négy román kivégzésére is parancsot adott Kerülő községben, a csendőrök által a közeli patakba lőtt emberek közül háromnak a holttestét megtalálták.³¹¹ A katonákat sem engedték el, hanem Craiovába internálták őket — beleértve magát Szabó Zoltán hadügyminisztert is.³¹²

Az aradi Magyar Minisztérium lemondása

A szabadon engedett miniszterek és munkatársaik Aradra tértek vissza. A város ekkor már román megszállás alatt állt. 1919. május 16-án Franchet d’Espèrey engedélyezte bevonulásukat azzal a kitéttel, hogy a település francia parancsnokság alatt marad, és a francia helyőrség sem távozik.³¹³ 19-én a románok Green Nándort a vármegye feletti hatalom átadására kényszerítették.³¹⁴ Az ezt követő hetek során a „mohó kis szövetséges” polgári és katonai képviselői fokozatosan kiszorították a franciákat a városból.³¹⁵

Aradra érkezett meg egy francia tiszt kíséretében Bornemisza is, a külügyminiszter beszámolt Károlynak a belgrádi és bécsi egyeztetésekről.³¹⁶ Barabás emlékei szerint még tartottak

³⁰⁴ HU-MNL-OL-K 573-83-85; BARTHA 1920: 44.

³⁰⁵ BARTHA 1920: 42; KELEMEN 1923: 174.

³⁰⁶ Paál Jób szerint 23-án. Barabás és Kelemen viszont május 22-én való kiengedésről írtak. BARABÁS 1929: 165; KELEMEN 1923: 230; PAÁL 1919: 44.

³⁰⁷ BARTHA 1920: 39-40; KELEMEN 1923: 229.

³⁰⁸ KELEMEN 1923: 229-230; HU-MNL-OL-K 573-66.

³⁰⁹ A jelenségről lásd a szomszédos vármegye esetében: MAROSVÁRI 2023.

³¹⁰ KELEMEN 1923: 517.

³¹¹ DOBERDÓI 1925: 94.

³¹² KELEMEN 1923: 230.

³¹³ BERNACHOT 1970: 315-316.

³¹⁴ TIMBUS—CACIORA 2008: 153.

³¹⁵ BERNACHOT 1970: 316-318.

³¹⁶ KELEMEN 1923: 186.

néhány minisztertanácsi ülést, az ezeken elhangzottakról azonban nem rendelkezünk más adatokkal.³¹⁷ Miután a Szegedre küldött Korossynak Kelemen Béla azt mondta, számíthat a kabinet a támogatásukra,³¹⁸ döntés született arról, hogy újból Szegedre próbálnak eljutni, de most már Temesváron át. Barabás — egészségi állapotára hivatkozva — viszont már nem kívánt utazni:

„bejelentettem rövid, de sikertelen miniszteri szereplésem után lemondásomat, s tisztelettel őrzöm gróf Károlyi Gyula miniszterelnök aláírásával azt az elismerő okmányt, amely szép szavakban emlékezik meg hazafias »érdemeimről«.”³¹⁹

Aradról a kormánytagok május 27-től érkeztek Szegedre, és 28-án — Szabó és Barabás kivételével — mindegyikük a Tisza-parti városban tartózkodott. A következő napon megkezdődtek a tárgyalások: a szegediek már három nappal korábban összeállítottak egy kormánynévsort, de azt Károlyi nem fogadta el. Azonban a két politikus hamar megtalálta a közös hangot: Varjassyval kapcsolatban mindkettejüknek fenntartásai voltak, de a francia kapcsolatai miatt megkerülhetetlennek tartották.³²⁰

Május 29-én este a szegedi Kass Szállóban tartottak minisztertanácsi ülést. A kormányfő elmondta, hogy két okból alakítottak kormányt Aradon: egyrészt, mert az ország ismertebb politikusai akadályoztatva voltak, másrészt pedig a francia offenzívát vártak. Azóta megváltozott a helyzet, és lehet olyan kabinetet alakítani, „amely minden tisztességes politikai pártot képvisel.” Károlyi Gyula ezért rábeszélte a kormányának tagjait a tárcájuk felajánlására és a lemondónyilatkozatuk aláírására. Hozzátette, ő is legszívesebben követné a példájukat, de nem tudná ezt megtenni lelkiismeret-furdalás nélkül ilyen válságos időszakban. Úgy látta másnap, hogy pont azok mentek bele a tárcájuktól megválásba a legkönnyebben, akikkel együtt akart dolgozni a következő időszakban, s csak azok akadékoskodtak, akikre egyébként sem kívánt számítani.³²¹ Május 30-án elfogadta a lemondásukat, ezzel véget ért az aradi kormány története.³²²

Ez azonban nem jelentette azt, hogy az egykori kormánytagok szereplése véget ért. Gyakorlatilag minden olyan, előző kabinetben részt vevő személy bekerült a május 31-én megalkotott szegedi kormányba, akit Károlyi szeretett volna maga mellett tudni. Egyetlen fontos kivételt említhetünk meg: Pálmai Lajos nem lett igazságügy-miniszter. Az aradi közjegyzőt a szegediek vétózták meg zsidó származása miatt.³²³

³¹⁷ BARABÁS 1929: 165.

³¹⁸ KELEMEN 1923: 181–182.

³¹⁹ BARABÁS 1929: 165.

³²⁰ KELEMEN 1923: 185–198; PÜSKI 2016: 39–41.

³²¹ KELEMEN 1923: 193–194.; HU-MNL-OL-K 32–30.

³²² HU-MNL-OL-K 32–30–31.

³²³ TÓTH 2021b: 50–51.

Összegzés

Az aradi Magyar Minisztérium hivatalosan 1919. május 6-tól május 30-ig működött, s e 25 nap mintegy felét is román internálásban töltötte tagjainak többsége. A kormány létrejöttéhez a legjelentősebb lökést a helyi francia megszálló csapatok adták, az ő kezdeményezésük, támogatásuk nélkül sem az ellenforradalmi mozgalmak nem jöttek volna létre, sem a kabinet nem alakult volna meg. Gróf Károlyi Gyula szinte véletlenül került az élére, tagjai között pedig az aradi és temesvári polgári elit, a különböző polgári pártok képviselői mellett a zavaros időszakra jellemző kalandorok is jelen voltak.

A kabinet valódi kormányzást nem folytatott, csupán próbálta azt imitálni. Már az első jelentős kihívás, a Szegedre költözés sem sikerült május 9-én. Az eredeti céljaik megvalósítására, azaz arra, hogy hivatalos elismerést nyerjenek, illetve a franciákkal együtt Budapestre vonuljanak, és valódi hatalomra tegyenek szert, esélyük sem volt.

Kisebbsi sikereket azonban elértek. Megszerezték a bécsi Antibolsevista Comité támogatását: a jobboldali emigráció fontosabb személyei írásban is támogatták céljaikat, és a lakosságot is ugyanerre szólították fel. Ezt ugyan nem követte a Tanácsköztársaság uralma alatt élők lázadása — bár nyilvánosságra hozás hiányában nem is tudhattak a felszólításról³²⁴ –, de értesülhettek arról, hogy létezik alternatíva: ha máshonnan nem, akkor a kommunista lapok „operettkormányt” gúnyoló cikkeiből. Eredménynek tekinthető az, hogy Károlyi Gyula meggyőzte a szegedi ABC tagjait is, fogadják el kormányát, majd végül nemcsak a saját kabinetjének tagjait mondatta le, hanem elérte, hogy a szegedi alternatíva, az ott alakított Országos Kormányzó Bizottság is beszüntesse működését.

Szakirodalom

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

Budapest Főváros Levéltára (BFL)

HU-BFL-XXXIII.-1-a. 1.a Állami anyakönyvi másodpéldányok levéltári gyűjteménye.

(FamilySearch adatbázison keresztül.)

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (OL)

HU-MNL-OL-K 32 = K 32 Szegedi kormány miniszterelnöksége.

HU-MNL-OL-K 573 = K 573 Szegedi kormány belügyminisztériuma.

1912. évi LXIII. törvénycikk a háboru esetére szóló kivételes intézkedésekről.

KIADOTT FORRÁSOK

ÁDÁM Magda — ORMOS Mária (szerk.)

1999 *Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéről 1918–1919.* Budapest: Akadémiai Kiadó.

³²⁴ Ez csak május végén, már Szegeden történt meg. GRATZ 1935: 209.

BERNACHOT, Jean

1970 *Les armées françaises en Orient après l'armistice de 1918. L'armée française d'Orient l'armée de Hongrie.* Paris

CIUBOTĂ, Viorel — NICOLESCU, Gheorghe — ȚUCĂ, Cornel (szerk.)

1998 *Jurnal de operațiuni al Comandamentului Trupelor din Transilvania (1918–1921).* Satu Mare.

GYARMATI Enikő (ford. és jegyz.)

2021 *Svájc történetének forrásai III. Svájc bécsi követének politikai jelentései Magyarországról (1919).* Budapest.

L. BALOGH Béni

2020 *Románia és az erdélyi kérdés 1918–1920-ban. Dokumentumok.* Budapest: Bölcsészettudományi Kutatóközpont.

ȚIMBUS, Mircea — CACIORA, Andrei

2008 *Orașul și Județul Arad după 1 decembrie 1918. Din amarul lunilor de tranziție către administrația română. Studii și documente.* Arad.

VISSZAEMLEKEZÉSEK, NAPLÓK, KORTÁRS MUNKÁK

BARABÁS Béla

1929 *Emlékirataim 1855–1929.* Arad.

BARTHA Ábel

1920 *Az álforradalomtól a nemzet újraébredéséig.* Budapest.

BATTHYÁNY Tivadar, gróf

2017 *Beszámolóim.* Budapest.

DOBERDÓI Breit

1925 *A magyarországi 1918/19. évi forradalmi mozgalmak és a vörös háború története,* 2. kötet. *A proletárdiktatura kikiáltásától a románok támadásáig.* Budapest.

ECKHARDT Tibor

1922a A francia megszálló csapatok szerepe az aradi és szegedi ellenforradalomban. *Magyar Külpolitika*, 1922. október 15., 1–2. <https://doi.org/10.1093/ptj/2.2.15>

1922b A francia megszálló csapatok szerepe az aradi és szegedi ellenforradalomban. *Magyar Külpolitika*, 1922. október 29., 5–6.

GEML József

1924 *Emlékiratok polgármesteri működésem idejéből (1914. VI. 15. — 1919. IX. 4.).* Temesvár.

GRATZ Gusztáv

1935 *A forradalmak kora. Magyarország története 1918–1920.* Budapest.

JAKABFY Elemér — PÁLL György

1939 *A bánsági magyarság húsz éve Romániában 1918–1938.* Budapest.

KELEMEN Béla

1923 *Adatok a szegedi ellenforradalom és a szegedi kormány történetéhez (1919).* Szeged.

KUN Béláné

1969 *Kun Béla.* Budapest.

PAÁL Jób

1919 *A száz napos szegedi kormány. Az ellenforradalom története.* Budapest.

PATTANTYÚS-ÁBRAHÁM Dezső

2017 *Danckai Pattantyús Ábrahám Dezső egykori miniszterelnök memoárjai, valamint 1973-ban elmondott emlékei.* Összeáll. KÉRY László András. Budapest.

RÓNA Lajos

1930 *Harminc év az újságírói pályán III.* Budapest.

SZ. SZIGETHY Vilmos

1942 *A szegedi kormányok pénzügyei.* Szeged.

TONELLI Sándor

1939 *A franciák Szegeden. Acta Universitatis Szegediensis. Sectio Geographico-historica 7, 1–63.*

VARJASSY Lajos

1932 *Gr. Károlyi Mihály, Kun Béla, Horthy Miklós. Az októberi forradalomtól a „bűnös” Budapest hódolatáig. 1918–1919.* Timisoara.

WAGNER Károly

1920 *Forradalomtól az ellenforradalomig. Ki vezette az ellenforradalmat? Visszaemlékezések.* Budapest.

SAJTÓ

8 Órai Ujság, 1920.

Budapesti Közlöny, 1911–1918.

Csiki Lapok, 1919.

Egyenlőség, 1919.

Délmagyarország, 1914–1919.

Friss Ujság, 1919.

Gazeta Transilvaniei, 1919.

Gyógyszerészből miniszter 1919. Gyógyszerészi Közlöny, 1919. november 15., 205–206.

Keleti Ujság, 1919.

Népszava, 1919.

Neue Freie Presse, 1919.

Neues Wiener Journal, 1919.

Rendeleti Közlöny a Magyar Királyi Honvédség számára. Személyes Ügyek, 1916–1918.

Szeged és Vidéke, 1919. április 27.

Tages Post, 1919.

Világ, 1919.

SZAKIRODALOM

BABUCS Zoltán — GULYÁS László

- 2021 Hogyan született meg, és mit tartalmazott a belgrádi katonai konvenció? In GULYÁS László — SZIDIROPULOSZ Archimédesz (szerk.): *Trianoni kiskaté*. Budapest: L'Harmattan, 34.

BENE Krisztián

- 2020 A francia megszálló hadsereg szerepe a magyar határváltozásokban 1918–1920 során. Tervek és valóság. In BARABÁS Gábor et al. (szerk.): *Pontes. A PTE BTK Történettudományi Intézetének Évkönyve 3. Határ — Változás — Átmenet*. Pécs: Kontraszt Plusz Kft., 134–152.
- 2021 A délvidéki semleges zóna létrehozása. In GULYÁS László — TÓTH Marcell — ZEMAN Ferenc Csaba (szerk.): *Lokális Trianon 1. Csongrád, Csanád és Torontál vármegye az összeomlás éveiben, 1918–1920*. Szeged: Egyesület Közép-Európa Kutatására, 11–25.

HORNYÁK Árpád

- 2000 A belgrádi katonai konvenció. *Világtörténet*, 22/2, 74–84.

KEREPESZKI Róbert

- 2023 A szegedi (és aradi) ellenkormányok. In ABLONCZY Balázs et al. (szerk.): *Trianon enciklopédia*. Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó, 247–250.

KÓKAI Sándor

- 2013 Illúziók és csalódások: a Bánsági Köztársaság. *Közép-Európai Közlemények*, 6/2, 63–74.

MAROSVÁRI Attila

- 2023 *A vidék lázadása 1918 őszén. Erőszak és hatalomátrendeződés Csanád vármegyében*. Budapest: Erőszakkutató Intézet.

MIKLÓS Péter

- 2020 Az aradi ellenforradalmi kormány történetéhez. *Közép-Európai Közlemények*, 13/1, 225–231.

NAGY Miklós

- 2018 A belgrádi katonai konvenció. *Szeged*, 30/11, 12–16.
- 2019 *Francia megszállás Szegeden (1918–1920)*. Szeged: Areión Könyvek.
- 2020 Párizsi levéltári adalékok az 1918/20-as szegedi francia megszállás történetéhez. *Szeged*, 32/2, 8–15.

ORMOS Mária

- 1984 *Padovától Trianonig*. Budapest: Kossuth Kiadó.

POLLMANN Ferenc

- 2016 A forradalmak kora (1918–1919). In HERMANN Róbert (szerk.): *Magyarország hadtörténete III.* Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó, 339–352.

PÜSKI Levente

- 2016 *A Horthy-korszak szürke eminenciása. Károlyi Gyula (1871–1947).* Budapest—Pécs: Kronosz Kiadó.

ROMSICS Gergely

- 2023 *Összeomlás, útkeresés, 1917–1920.* Budapest: HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet.

ROMSICS Ignác

- 1985 Bethlen István és a forradalmak kora. *Történelmi Szemle*, 18/4, 561–590.
2017 Ellenforradalom és konszolidáció. A Horthy-rendszer első tíz éve. In ROMSICS Ignác (szerk.): *A Horthy-korszak* Budapest: Gondolat Kiadó, 11–177.

TÓTH Marcell

- 2019a A forradalom és az ellenforradalom városa. *Szeged*, 31/5, 30–38.
2019b 1919 Szegedje és a nemzeti kormányok. *Szeged*, 31/6, 25–34.
2021a Szeged a Nagy Háború után. Károlyi Mihály embereitől Károlyi Gyula megjelenéséig. In GULYÁS László — TÓTH Marcell — ZEMAN Ferenc Csaba (szerk.): *Lokális Trianon 2. Szeged az összeomlás éveiben, 1918–1920.* Szeged: Egyesület Közép-Európa Kutatására, 13–25.
2021b „Letörjük a bolsevizmust és helyreállítjuk a rendet”. A szegedi nemzeti kormányok története. In GULYÁS László — TÓTH Marcell — ZEMAN Ferenc Csaba (szerk.): *Lokális Trianon 2. Szeged az összeomlás éveiben, 1918–1920.* Szeged: Egyesület Közép-Európa Kutatására, 49–64.
2024a Az aradi kormány története. *Délvidéki Szemle*, 11/1, 17–61.
2024b *Egy rejtélyes figura, Varjassy Lajos a visszaemlékezések tükrében.* Kézirat.

VADÁSZ Sándor

- 1969 Vix és Károlyi. *Hadtörténelmi Közlemények*, 16/2, 239–265.

Abstract

On 6 May 1919 the counter-revolutionary government was established with French support in Arad. The prime minister of the cabinet was Count Gyula Károlyi, the ministers were politicians and public figures from Arad and Temesvár. They repealed the laws of the Hungarian Soviet Republic and established the Arad County Gendarmerie as a counter-revolutionary armed force. The government functioned in Arad for a few days because the ministers decided to move to Szeged. However, the two trains did not arrive in the city on the banks of the Tisza, the Romanians interned Gyula Károlyi and most of the ministers on 9 May in Mezőhegyes. The interned persons were released on 22 May 1919 and returned to Arad. At the end of May,

the ministers resigned and on 31 May 1919 the new counter-revolutionary government was established in Szeged. The sources of my study are the documents of the Arad government, the memoirs published in Hungary and Romania, and the press of the period between the two world wars.